

«Ey yer ve göklerin Hükümrani! Vatan ve din düşmanlarına
karşı cihadımızda bize yardım et ve bizi düşmanların şerrinden korusun!»
— İmam Şamil —

Birleşik Kafkasya

ÜÇ AYLIK DERGİ

YIL: 4

Ekim-Kasım-Aralık 1998

Sayı: 16

İÇİNDEKİLER

Kafkas Kültürü ve Kafkasya'da Kültür Erozyonu	
Yılmaz NEVRUZ.....	1
"Kafkasya'da Birliğin Zaferi"	
Osman ÇELİK	6
Adige Dilinde Kadim Türkçe'den	
Kalma Kelimeler ve Deyimler-İrtibatlar	
A. Hazer HIZAL.....	10
Karay Türkleri	
Dr. Yaşar KALAFAT.....	15
Nartların Demircisi DEBET	
Adilhan APPA	20
İmam Nacmuddin	
M. TAHİROV	28
Muhammed Emin'in Kuzeybatı Kafkasya'ya	
Naip Tayin Edilmesi ve İmam Şamil'in	
Kabardey Seferi	
Mariyam İBRAHİMOVA	32
Karaçay Halk Edebiyatı Araştırmaları: Üç Egeç	
Mahmut DUDA	36
Karaçay-Malkar Nart Destanları	
Adilhan ADİLOĞLU	44
"Nartları Toy Künü Buluşması"	
Dernek Haberleri	46

Birleşik
KAFKASYA
Üç Aylık Dergi

Genel Koordinatör:
Yılmaz NEVRUZ

Sahibi:
K.K.Karaçay-Balkarlılar
Kültür ve Yardımlaşma
Derneği adına:
Adnan CANGÖZ

Yazı İşleri Müdürü:
Mehmet KARAÇAY

Yazım:
Cahide BAŞÇI

Haberleşme Adresi:
Mrk. P.K. 62
ESKİŞEHİR

İdare:
Akcami Mh.
Zeytinler Sk. 2
Odunpazarı - ESKİŞEHİR
Tel: 0.222.221 66 97
Fax: 0.222.230 34 07

Yurtdışı Yıllık Abone:
40\$

Yurtiçinde:
Dernek hesabına
350.000 TL. bağışta
bulunmak suretiyle
temin edilebilir.

Posta Çeki No: 112736
(Mehmet KARAÇAY)

Dergideki yazılar kaynak
gösterilmek suretiyle
alınabilir.

Baskı:
TDV Yayın Matbaacılık ve
Ticaret İşletmesi
Tel: 0.312 425 27 75
ANKARA

TOKOĞLU ECZANESİ
Ecz. H. Cahit TOKOĞLU

Devlet Hastanesi Yanı BURSA Tel: 0 (224) 222 91 82 Fax: 224 88 21

Elmadacı Cad. No: 109 Taksim/İSTANBUL
Tel: 0 (212) 233 34 06 – 233 34 07
Fax: 0 (212) 247 33 33

Otosan

Yetkili Yedek Parça Bayii

Beytullah ASIL
Acente

Hamamyolu Cadı No: 32 ESKİŞEHİR Cep: 0.532.311 64 31
Tel: 0.222.231 49 00 – 230 62 68 Fax: 0.222.221 34 60

MERKEZ ECZANESİ
Ecz. Rıza KOÇ

Hükümet Meydanı 35/1 Sivrihisar / ESKİŞEHİR Tel: 0 (222) 711 40 42

Beştaş, Yasin Duru, Şuayip Sağdıç, Aydın Çakır ve Aybüke Duru da üçüncülük aldılar. Dereceye girenlere çeşitli ödülleri verildi. Voleybolda ise Çifteler grubu şampiyon oldu.

Bu arada Dernek Halk Oyunları Ekibi değişik oyunlar sergileyerek şöleni şenlendirdi.

Gruplar halinde piknik yemekleri yenildi, sohbetler edildi, hasretler giderildi ve bir "Nartları Toy Künü Buluşması" daha güzel anılar bırakarak geride kaldı. Birleşik Kafkasya Dergisi olarak, tüm ildeşlerimizin dördüncü buluşmaya sağlık-esenlik içinde erişmelerini Tanrı'dan diler, Dernek yönetimini de candan kutlarız.

HOTEL HİSAR

Peyzi Paşa Bulvarı, 153 İzmir / TÜRKİYE

Tlx: Ihot 451102

☎:484 54 00 (5 Hat)

Telefax: 425 88 30

ay basın yayın

iç ve dış ticaret limited şirketi

AY BASIN YAYIN İÇ ve DİŞ. TİC. LTD.ŞTİ.

Taşkent Cad. 10.Sk. No: 30/1-A

Bahçelievler-ANKARA

Maltepe V.D. 1060044278

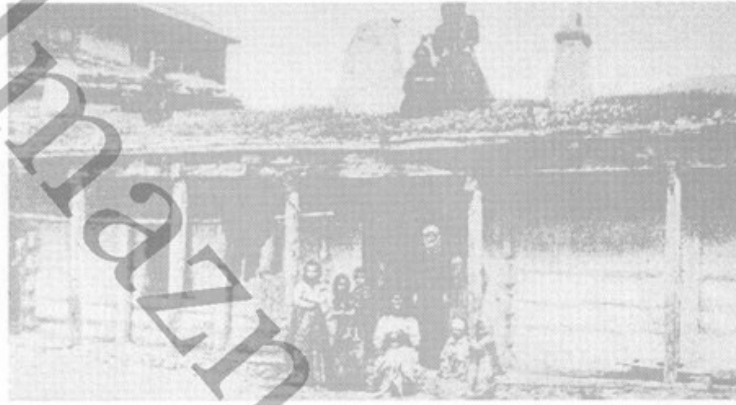
06

SELKA HAZIR BETON
Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Alpu Yolu 2.Km. 26000 ESKİŞEHİR

Tel: 0.222.227 93 99 – 227 99 76 Fax: 237 74 30

UÇKULAN KÖYÜ - 1910

Birleşik Kafkasya

Yıl: 4

Ekim-Kasım-Aralık 1998

Sayı: 16

KAFKAS KÜLTÜRÜ ve KAFKASYADA KÜLTÜR EROZYONU

Yılmaz NEVRUZ

Uzun zamandan beri Kafkas Kültürü ve Kafkas boylarının orijinleri hakkında, şimdiye kadar yaptığım araştırmaların ışığında seri makaleler yazmak istiyordum. Son yıllarda inceleme fırsatını bulduğum kaynak derecesindeki ilmi eserlerin daha öncekilerle belirgin şekilde zıtlık teşkil etmesi ve her geçen gün çok daha yeni ve doğruya yaklaşan fikir ve görüşlerin ortaya atılması bu arzumun sürekli şekilde ertelenmesine sebep oldu. Öte yandan, hayat da akıp gitmektedir, zaman daralmaktadır. Binaenaleyh elde edebildiğimiz bilgiler ve dökümanlar ideal anlamda yeterli olmasa da meselenin bir kenarından tutma zamanı gelmiştir.

Değerli sosyoloji doktoru Üfuk Tavkul geçenlerde "Kültür Teorilerinin Işığında Kafkas Kültürünün Sosyolojik Analizi" başlıklı güzel bir makale yayınladı. Muhaceretteki Kafkaslıların pek tanımadığı bir dergide çıkan bu yazısında Üfuk Tavkul "Kafkas Kültürü'nün Tarihi, Etnik ve Sosyolojik Kökenlerinin" henüz tam olarak aydınlığa kavuşturulmadığını dile getirerek, çok önemli bir zaafımıza dikkat çekmektedir: "Kafkas Kültürü konusunda araştırma yapan Kafkas kökenli araştırmacı ve bilim adamlarının pek çoğu 'kabile milliyetçiliği' zihniyetini üzerlerinden atamamışlardır ve bunu araştırmalarına da yansıtmaktadırlar. Bu tip araştırmaların bir kısmı ise sosyolojik gerçeklerden habersiz oldukları için, Kafkas Kültürü ile ilgili meselelere 'etnosantrik' bir bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar".¹ Üfuk Tavkul'un bu doğru tespitini kabullenmemek mümkün değildir ve bu yanlış zihniyet hem Kafkasya'daki hem de muhaceretteki bilim adamı ve araştırmacıların hemen hepsinde hüküm sürdüğü için ortaya konulan eserler bilim açısından güvenilir olmadıkları gibi "birlik bozucu" ve "ulusal birliği tahrip edici" bir mahiyet de taşımaktadırlar. Mesela, Türkiye'de yazılan en iyi ve en kapsamlı kitaplardan olan, İsmail Berkok'un "Tarihte Kafkasya" isimli eserinde "Karaçay" sözcüğü yoktur, "Balkar" sözcüğü de bir cümle içinde tesadüfen geçmiştir.²

Biz bu yazımızda Kafkas Kültürü'nün başlangıçtan bugüne kadar geçirdiği ge-

lişme safhalarını ana hatlarıyla tespit ettikten sonra günümüzdeki "kültür erozyonu" nu ve geleceğe matuf görüşlerimizi dile getirmeye çalışacağız. Kafkas halklarının orijinleri meselesi hakkındaki tespitlerimizi de bilahare kaleme alacağız.

KÜLTÜR ve MEDENİYET HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Geçen yy.'dan beri pek çok bilim adamı tarafından kültür tarifleri yapılmıştır. Bu tarifleri birleştirerek özetlersek: "Kültür, bir toplumun hayat tarzıdır" (C. Wiesler), "atalardan gelen maddî-manevî değerlerin bütünüdür" (S.Spir), "Bir millet fertlerinin iştirak halinde bulunduğu manevî hayattır" (F.A.Wolf), "Kültür, bir inançlar, bilgiler, duygular ve heyecanlar bütünüdür" (E.Güngör)...

"Medeniyet, milletler arası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtaları bütünüdür" (İ. Kafesoğlu), "Medeniyet, birikmiş bir bilgiye ve teknik vasıtalara sahip olmaktır" (R.Thurnwald), "Medeniyet insanın, hayat üzerinde müessir olan şartları kontrol amacıyla sarfetmiş olduğu gayretler neticesinde meydana getirdiği mekanizma ve teşkilatın genel bütünüdür" (MacIver)...

Görüldüğü gibi bu tanımlar arasında tam bir birlik yoktur. Belli bir prensipten hareket edilmediği için ayrıntılı tarifler yapma zarureti ortaya çıkmıştır.

Bu tanımlardan hareketle (varlığı gün gibi aşikâr olan) Kafkas Kültürü'nün doğuşunu ve hayatîyetini asırlar boyu sürdürebilmesini izah etmek çok güçtür. Dil birliğinin ve devlet örgütlenmesinin bulunmadığı Kafkas toplumlarında bugün mevcut olan "Kültür birliği" nasıl oluşmuştur? Yıllardan beri bu soruya tatminkâr bir cevap bulamıyordum, ta ki Prof. Dr. Yılmaz Özakpınar'ın "Bir Medeniyet Teorisi" isimli abide eserini okuyuncaya kadar.

Konumuzla doğrudan ilgisi olduğu ve Kafkas toplumlarının "Kültür Birliği" ni açıklamakta büyük kolaylık sağladığı için Yılmaz Özakpınar'ın teorisini kısaca hatırlatmakta yarar görüyorum. Akpınar, tamamen kendine özgü bir yaklaşımla kültürün, bizim dışımızda ve bizim kavrayışımızdan bağımsız bir varlığı varmış gibi tanımlanmasının "imkânsız başarmaya çalışmak" olduğunu ifadeyle, şimdiye kadar birçok bilim adamının ve düşünürün kültür tanımlaması yaptığını, fakat hiç birinin tatmin edici bulunmadığını bildirmektedir. Sebebi de her tanımın bazı kültür öğelerini içeri alırken bazılarını da dışarıda bırakmasıdır. Halbuki kültür bir kavramdır ve kültürün somut bir varlığı yoktur. Kavram da zihin planında düşünce ile yapılan bir inşa'dır. Öyleyse kültür bir varlığın değil, bir kavrayış tarzının adıdır. Somut görünümlere göre kültürün öğelerini sıralayarak tatminkâr bir kültür tanımı yapmak mümkün değildir. Oysa bir kavram, "soyutlandığı bir ölçüte göre" bütün kültür öğelerini saymadan onların hepsini kuşatabilir.

O halde, kültür kavramı insanın zihnindedir. Ama, kültür kavramına ulaşmayı sağlayan kültür öğeleri, gözlenebilir olgular olarak dışarıda, algı planındadır. Yılmaz

Özakpınar bu izahlardan sonra kültürü şöyle tanımlamaktadır: “Kültür, fert veya toplumun fikirleri ve eserleridir”. Bu tarife göre, belli bir ferdin tasarımıyla meydana gelen veya toplumun ortak ürünü sayılan her türlü oluşum ve eser kültür kavramına dahildir. Buna yüksek teknoloji ürünleri de dahildir.

Medeniyeti de Yılmaz Özakpınar bambaşka bir yaklaşımla ele alıyor ve kendi “Medeniyet Teorisi” ni ayrıntılarıyla izah ederek medeniyeti şöyle tanımlıyor: “Medeniyet, bir inanç ve ahlak nizamıdır”. Onun teorisine göre, rasyonel bir inanç ve ahlak nizamı olan medeniyet, kültür eserlerini meydana geldiği toplumsal ortamı hazırlar, o eserleri tasarlamak için gerekli olan ruhsal yönelişi ve enerjiyi sağlayan bir kaynak görevi yapar. Kısacası kültürün kaynağı inanç ve ahlak nizamı olan medeniyettir. Belli bir inanç ve ahlak nizamının olmadığı bir toplumda kültürel oluşum ve gelişimden bahsedilemez.³

Kadim Kafkas toplumlarının müşterek bir inançtan güç alan bir ahlak nizamı oluşturduklarını ve adalete dayalı bir toplum hayatı tesis ettiklerini biliyoruz. Kafkas boylarının tamamında tıpkı Türk boylarında olduğu gibi (Lezgilerden Abazalara kadar) fetişizm denilen ve ilkel kabilelerde görülen puta tapma geleneği yoktur. Her şeyi var eden ve her şeye hükmeden mücerret bir “Tanrı” vardır. Buna “Tha”, “Han Teğri” gibi isimler verilir. Genellikle bu ka’dır-i mutlak tanrının temsili de olsa sureti veya putu da yoktur. Buna karşılık, Han Teğri/Tha’nın buyruklarını yerine getiren “yarı-tanrı veya tanrıça” diyebileceğimiz metafizik varlıklara da inanılır: Aile tanrısı, toprak tanrısı, dağ tanrısı, rüzgâr tanrısı, aşk tanrısı, av tanrısı vs. adını alan bu yarı tanrılar Tha/Han Teğri’nin emirlerini yerine getirmekle vazifeli olduklarından birbirlerinin işine karışmazlar ve aralarında niza çıkmaz.

Hal böyle olunca, Kafkas boyları arasında güçlü bir inanç birliği oluşmuş ve buna bağlı olarak da müşterek değerlere dayalı bir “ahlak nizamı” teessüs etmiştir.

Semavi dinlerden çok önceleri Kafkasya toplumlarında görülen inanç birliği ve müşterek ahlaki değerlere bağlılık anlayışı, Yılmaz Akpınar’ın ifadesiyle müşterek bir “İnanç ve ahlak nizamının” yani medeniyetin vücut bulmasına sebep olmuştur. Aynı medeniyete sahip fertler ve toplumların (buna dar anlamda Kafkas Medeniyeti demek mümkündür)⁴ ortaya koydukları ürün ve eserler de müşterek “Kafkas Kültürü” nü oluşturmuştur.

Binlerce yıldan beri öz varlığını devam ettiren Kafkas Kültürü; olumsuz tabiat şartlarına, dış etkilere ve sayısız istilalara rağmen sarsılmamış, bilakis muhacir kültürleri özümlemiş, dış kültürlerden de “Kültür Mübadelesi” düzeyinde etkilenmiştir. Yahudilik ve Hristiyanlık dinleri ise mevcut “inanç ve ahlak nizamı” nı fazla etkilememiş, ancak az da olsa kültür ürünlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. IX.yy - dan itibaren İslam Dini tüm Kafkasya’ya yayılmış, birkaç Oset ve Abhaz kabilesinin dışında, tek mil Kuzey Kafkasya Sünnî-İslam’ı benimsemiştir.

İslam'ın iyice anlaşılması ve özümlemesiyle, "monotheist" bir tanrı inancını benimsemekle beraber, ilahî kaynaktan bilgi alınamaması (vahye dayalı bilgi) sebebiyle "polytheist" eğilimler de taşıyan Kafkas boyları "Vahdaniyet" inancını şuurulu olarak kazanmışlardır. Buna bağlı olarak da daha sağlam ve daha mükemmel bir "inanç ve ahlak nizamı" na erişmişlerdir. Böylece, insan aklının yetersizliğinden kaynaklanan inanç zaafının da giderilmesiyle Kafkas boylarının kültürleri daha mükemmel bir zemine oturmuştur. Giyim-kuşamdan tutun da edep ve terbiyeye kadar tüm dünyanın hayranlık duyduğu asıl "Kafkas Kültürü" gelişerek, güzelleşerek, olgunlaşarak gerçek kimliğini kazanmıştır.

KÜLTÜR EROZYONU

Başlangıçtan XX. yy'a kadar sürekli şekilde tekâmül eden bir "inanç ve ahlak nizamından" kaynaklanan Kafkas Kültürü 1917 Bolşevik İhtilalinden sonra çok büyük sosyo-psikolojik darbelerle maruz kalmış ve buna bağlı olarak bir "kültür erozyonu süreci" başlamıştır. Atheist rejim, tüm Sovyet halklarını ve bu arada Kafkaslıları da derinden etkilemiştir. Devlet tarafından azim bir kararlılıkla uygulanan atheist-materyalist uygulamaların toplumda benimsenmesine bağlı olarak kadim inanç ve ahlak nizamı tamamen değişmiş ve marazi bir kültür (Sovyet kültürü) ortaya çıkmıştır. Böylece ulusal kültürün erozyona uğramasıyla birlikte büyük bir kültür boşluğu husule gelmiş ve bu boşluğu enternasyonalci Sovyet kültürü ile şovenist/nasyonalist Rus kültürü doldurmaya başlamıştır. Bu marazî kültür ortamında edep ve terbiyenin yeri yoktur, yaşlılara hürmet yoktur; yalan söylemek, dolandırıcılık yapmak, emanete hıyanet etmek mübahtır. Zorbalık yapmak, menfaat için cana kıymak, kadın iffetini hiçe saymak doğal karşılanmaktadır. Adaletsizlik, kayırmacılık, rüşvetle iş görmek günlük yaşamın bir parçasıdır. Ticari ve sınaî ürünler tek tiptir, insan zekâsının yaratıcılığı dümura uğramıştır. Allah korkusu, töreye bağlılık, "yüz yüze bakarsa yüz yere bakar" anlayışı son demlerini yaşamaktadır. İnsanların tek korktuğu şey despot polis örgütü ve sorgusuz infaz ilkesine dayalı ceza hukukudur. Bu hukukta üç tip ceza vardır: On yıl hapis, 20 yıl katorgaya sürgün ve ölüm. Ve bu tahribat sadece Kafkas toplumlarına değil, tüm Sovyetler Birliğinde yaşayan toplumlarda da husule gelmiştir...

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve atheist rejimin yıkılmasından sonra, özellikle inanç ve ahlak alanında iyiye doğru bir uyanış beklenirken ne yazık ki bu beklenti tahakkuk etmemiş Bolşevik ahlak nizamına bu defa milliyetsiz, inançsız, merhametsiz mafiya düzeni inzımam etmiştir. Sözün kısası üç bin yıllık bir kültür (belki daha fazla) yetmiş yılda "erozyon" sözcüğünün bile ifade edemeyeceği bir düzeyde tahribata uğramıştır.

İşte bu sebeptendir ki Kafkas boyları ulusal düşünce ve ahlak bakımından

1918'deki seviyelerinden çok uzaklarda oldukları için, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından yararlanamamışlardır. Millî birlik, insan hak ve hürriyetlerinin önemi, millî bağımsızlık... gibi yüksek erdemleri layıkıyla idrak edemedikleri için Çeçen Halkı'nın kutsal kıyamına katılamamışlar ve Rusya'nın üçüncü dönem hakimiyetine boyun eğmişlerdir.

KÖTÜ GİDİŞ DURDURULABİLİR Mİ?

Elbette her yokuşun bir inişi vardır. Devlet eliyle bozulan inanç ve ahlak nizamının yeniden canlanmasını bu defa toplum kendisi yapacaktır. Yukarıda çizdiğimiz karamsar tabloya rağmen toplumun tamamı dejeneresansa uğramamıştır. Mesela, çok büyük felaketlere maruz kalmakla beraber Çeçen Halkı (bazı zaafına rağmen) ayakta kalabilmiştir. Diğer Kafkas boyları arasında da inanç ve ahlaki değerlerini koruyabilmiş öbek öbek insanlar vardır. Bunlar susuz bir çöldeki vahalara benzemektedirler. Susuzluktan ağızları kuruyanlar günün birinde onlara doğru koşacaklardır.⁵ Toplum önderleri, cemaat hadimleri ve akli selim sahibî yöneticiler şuurlu bir işbirliği ile kötü gidişi durdurabilirler. Her şeyden önce gerçek anlamda ve etkili bir "İslama Dönüş Hareketi" başlatılmalıdır. Hristiyan topluluklar da inançlarını tazelemelidirler.

İnanç zaafı giderilerek, toplumda Allah inancı ve Allah korkusu yerleşirse kadim ahlak nizamının yeniden teessüs etmesi fazla zaman almayacaktır. Müşterek inanç ve ahlak nizamının canlanmasıyla birlikte Kafkas Medeniyeti de yeniden canlanacak ve ulusal kültür hızla diriliş sürecine girecektir.

1. Kültür Teorilerinin Işığı Altında Kafkas Kültürünün Sosyolojik Analizi, Dr.Üfuk Tavkul, Kırım Dergisi, Sayı: 22, 1998.
2. Tarihte Kafkasya; Gnl. İsmail Berkok, 1958 İstanbul.
3. Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi, Yılmaz Özakpınar, 1997 İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
4. Geniş anlamda bir Kafkas Medeniyetinden bahsetmek güçtür. Zira Kafkas boyları devlet halinde örgütlenerek uzun süre siyasi birlik sağlayamadıkları için daima istilalara maruz kalmışlardır. Her yeni göçle etnik yapı değişip durmuştur. Bu sebepten prototip bir Kafkas Medeniyetinden bahsetmek güçtür. Devlet şeklinde örgütlenmemekle beraber, Kafkas boylarının ortaya koydukları medeniyet Türk medeniyetinin Kafkasya'ya özgü bir şubesidir. Son bin yılda bu medeniyet İslam Dininin de etkisiyle Türk-Kafkas-İslam Medeniyeti niteliğini almıştır. Tabiyatıyla bu görüşe karşı olanlar da vardır ve biz onların görüşlerine de saygı duyuyoruz.
5. Bu konuda Birleşik Kafkasya Dergisi'nin 15. sayısında yer alan "Kafkasya Barut Fıçısı Olmasın" başlıklı yazımızın son sayfasında ayrıntılı bilgi verilmiştir. (Y.N)

KİTAPLAR

“KAFKASYA’DA BİRLİĞİN ZAFERİ”

Osman ÇELİK

(Kafkasya’da BİRLİĞİN ZAFERİ. Yazar: Musa Y. Şenibe. Çeviren Nartan Elbruz. Nart Yayıncılık: Ekim 1997-İstanbul. İsteme Adresi: Nart Yayıncılık-Güneşlibahçe Sok. No: 41/8 Yazıcı Han Kadıköy-İSTANBUL TEL: (0216) 418 67 32

(Kitabın Rusça Orjinal Baskısı, 17.09.1994’de, Sohum-Nalçık’da faaliyet gösteren, Kafkas Halkları Konfederasyonu Analiz Grubu ve Abhazya üzerine Toplumsal,Politik Araştırmalar Birliği tarafından yapılmıştır.)

Önce, yazar hakkında çok kısa bilgi vermek istiyorum.

Musa Y. Şenibe; 25 Mayıs 1936 yılında Kafkasya’da, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti’nde doğdu. Babası Muhammed, İkinci Dünya Savaşı içinde, 1943 yılında öldü. Bu nedenle, Şenibe’nin çocukluk yılları zor geçti. Okurken, bir yandan da çalışmak zorunda kaldı.

Rostov Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdikten sonra, Terek İlçe-si’nde Savcılık yaptı. 1970 yılında Nalçık Üniversitesi’ne geçti. Siyaset, sos-yoloji, hukuk ve sosyal psikoloji dersleri verdi. Bugüne kadar dokuz adet bi-limsel araştırma eseri basıldı.

1985 yılında, Kabardey halk Meclisi “Adiğe Hase” nin Organizatörü ve yöneticisi oldu. 1989 ile 1996 yılları arasında Kuzey Kafkasya Konfederasyonu başkanlığı yaptı. Halen, bu konfederasyonun saygı gören üyelerinden biridir.

Musa Y. Şenibe’nin bu eseri; 1989-1994 yılları arasında, Kafkasya’daki etnik anlaşmazlıkların politik analizi niteliğindedir.

M.Y. Şenibe, kenarda oturan, tehlikeden uzak bir gözlemci değildir. Bizzat olayların içinde yaşamıştır.

Geleceğini ve kariyerini düşünmeden ön plânda bulunmuştur. Kuzey Kafkasya Birliği’nin yılmaz savunucusu olarak çalışmıştır. Birleşik Kafkasya İdeali’nin, mutlaka gerekli olduğunu, Kafkasya Halkları’na anlatmak için hiçbir fedakarlıktan çekinmemiştir. Bunun sonucu olarak da, günü ve rahatını düşünen cumhuriyetlerin yöneticilerinden tepki görürken, tabandan özellikle genç kuşaklardan büyük ilgi görmüştür.

Şenibe; giriş bölümünün başına, Blez Paskal’ın veciz bir sözünü koymuştur. Bu söz, O’nun Kuzey Kafkasya olaylarını nasıl değerlendirdiğinin bir özeti gibidir. Aynen alıyorum.

“Güçle desteklenmeyen adalet (Haklılık) zayıftır, Haklılıkla (adaletle) desteklenmeyen güç zorbalıktır.”

Musa Y. Şenibe, 1989 yılında Kuzey Kafkasya Konfederasyonu başkanlığı görevine getirildiğinde, değişmesini asla istemediği tek hedefi vardı: Kuzey Kafkasya Halkları'nın Birliği... Nitekim, bunun önemini anlatarak yola çıktı. Kısa sürede, etkili sonuçlar aldı. Henüz oluşum halindeki kuruluş, Yeni Rus Demokratlar'ın tezgahladığı olayları büyük bir cesaretle göğüsledi. Güney Osetya, Abhazya ve Çeçenistan'da yapılmak istenenlerin perde arkasını anlatarak, Rusya ve dünya gündemine getirdi. Genç kuşakları, harekete geçirdi.

Önemli olan bir hususa dikkat çekmek istiyorum: Kafkasya Halkları Konfederasyonu oluşumundan endişe duyan Kazakları da etkilemiş olmasıdır. Onlar'ın “Kafkasya Halkları” dışında tutulmadıkları görüşünü ortaya koyması, tutarlı bir politika idi.

Gürcistan'ın başlattığı Güney Osetya olayları, erken sahneye konmuştu. Konfederasyonun, henüz oluşum halinde olduğu bir döneme raslamıştı. Buna rağmen, kanlı olaylar protesto edilmiş, kınanmış, mitinglerle asla kabul edilemez olduğu belirtilmiştir. Abhazya olayları'na ise, fiilen müdahale edilmiştir. Gönüllü gruplar her türlü tehlike göze alınarak yola çıkarılmıştır.

Konfederasyon Yöneticileri; sahneye konmak istenen olayların, perde arkasını çok iyi biliyorlardı. Amaçlanan hedefleri de tahmin ediyorlardı. Görünüşte uzakta başlatılan çatışmalar, aslında bütün Kafkasya için hazırlanan plânın birer parçasıydı.

M.Y. Şenibe, bu hususları çok iyi özetlemektedir.

–“Ayrıca, Ermenistan–Azerbaycan savaşı gösterdi ki halkları yüzyıllardır birbirine yabancılaştırılan, ilk bakışta zararsız görünen bir mağrurluk mikrobuyla beslenerek azgın bir milliyetçiliğe, hastalıklı bir üstünlük duygusuna kolayca dönüşen ulusal gururu ustaca kullanarak, Kafkas Halkları arasında yıkıcı bir savaşın alevini tutuşturmak çok kolay ve basittir. Karabağ sendromunun bütün Kafkasya'ya özellikle de kuzeye sıçratılmasına karar verilmişti.

Savaşı kuzeye taşımanın birkaç yolu ve durumdan bağımsız olarak başarı garantisi vardı, bunlardan yararlanma sırası da belirlenebiliyordu.

Herşeyden önce “Oset Koridoru”, zaten Güney Osetya'dan kuzeye çalışıyordu, daha sonra da İnguşya'ya ve müteakiben Çeçenistan'a... Çeçenistan'ı da geleneksel olarak Dağıstan izliyordu. Güney Kafkasya sendromu, Dağıstan ve Azerbaycan'ı anılmazlığa sürükleyen “Lezgi

sorunu" olarak Dağıstan'a yöneldi. Dağıstan'ın içinde Kumuklar'la, bir yandan Avarlar ve Laklar arasında, diğer yandan öteki halklar arasında ayrılıklar derinleşti. Laklar'dan ve Avarlar'dan, daha önce yaşadıkları topraklara dönmelerini isteyen Çeçen Auholar, periyodik olarak problem çıkmasına yol açıyordu.

Rusya Yüksek Sovyeti, Balkar aşırılıkçıların Kabardey topraklarında kendi cumhuriyetlerini kurma taleplerini destekledi.* Karaçay-Çerkes'te, Karaçaylar'la diğer halklar arasında çekişmeler yaşanıyordu. Yeniden canlanan kazak toplumu Adıgey'de, Karaçay-Çerkes'te ve diğer yerlerde kendi talepleriyle ortaya çıktı.

Kafkasya'nın patlamaya hazır bir bomba olduğuna dair başka örnekler de verilebilir. Fakat şunu söylemek yeterli olacaktır: "Demokratik" Rusya yönetimi bazen gizlice bazen de tamamen açıkça hazırlanan trajik kaosun hazırlanması için bir düzen kurulmasına yardımcı oldu". (s.14)

Osetya Koridoru'ndan kuzeye taşınmak istenen savaş yeterli görülmemişti. Bu defa Gürcistan'a, Abhazya'da bir cephe daha açması için görev verildi. Ancak, dünya tarihinde benzeri az görülen bir olay meydana geldi. Düzenli bir orduya sahip ve beşbuçuk milyon nüfuslu Gürcistan, yüzbin nüfuslu Abhazya tarafından geriye püskürtüldü. Şüphesiz bu sadece Abhazya'nın sahibi olduğu güçle gerçekleşmedi. Kuzeyden gelen ve Konfederasyon tarafından organize edilen gönüllülerin katkısı ile mümkün oldu.

Şenibe, alınan sonucu çok iyi değerlendiriyor ve adeta altını çizerek önemini inanılır bir dille vurguluyor.

–"Gürcü-Abhaz Savaşı'ndan çıkarılması gereken asıl ders şudur: Kafkas Halkları, 19. yy.'ın tekrarlanmasına artık izin vermeyeceklerdir. Birleşik Kafkasya, neokolonizatörlerin (yeni kolonistlerin) planlarını yıkmıştır. Rusyalı "demokratların" Kafkas Halkları'na yönelik planlarında esaslı değişiklikler yapmaları gerekmiştir. Gürcistan'ın yani Gürcü "demokratların" üzerinde yapılan hesaplar boşa çıkmıştır. Gürcistan'ın Kafkas Halkları'nın yeni celladına dönüştürülme girişimine karşılık Abhazya, kardeş halkların birleşmesinde bir faktör, tarihi kaderlerine karşı sorumluluk duygularının uyanmasında ve geçmişin trajik derslerini göz önünde bulundurmada bir güç kaynağı olmuştur. Abhazya halkının fantastik zaferinin başlıca sebebi bu olmuştur. Bu, Birleşik Kafkasya'nın

* Şenibe'nin bu görüşüne katılmıyoruz. Bilakis, ruslarla kabardeyler işbirliği yaparak balkarlara üçüncü sınıf vatandaş muamelesi yapmaktadırlar. Bugün Kafkasya'da en fakir en zor şartlar altında yaşayan toplum Balkar toplumudur. (İdarenin notu).

zaferidir" (s-26).

Musa Y. Şenibe, Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başladığı 1989 yılından başlayarak 1994 yılı sonbaharına kadar, Kafkasya'da meydana gelen olayları anlatıyor. Abhazya olaylarına büyük ağırlık veriyor.

Ancak, O'nun öncelikle anlatmak istediği, Kuzey Kafkasya'nın birliğidir. Birliğin önemini dile getirmek için, olayları malzeme olarak kullanıyor. Kitabının son cümleleri asıl maksadını çok iyi açıklıyor.

-"Kuzey Kafkasya Halkları Konfederasyonu'nun politikası ve bunun etkinliği Gürcistan'a, Rusya'ya, ABD'ye, Avrupa'ya, BM'e, AGİK'e ve tüm dünya kamuoyuna göstermiştir ki, sayıca ve ekonomik olarak üstün ulusların ve onların birleşmiş örgütlerinin, sadece kendi jeopolitik çıkarlarını düşünerek küçük halkların kaderleri üzerinde mutlak söz sahibi olma dönemi, 20. yüzyıla birlikte tarihe gömülmek zorundadır.

Önümüzdeki 21. yüzyıl ve üçüncü bin yıl, tüm insanlığın ilerlemesi adına dünya toplumunun ve halklarının tam eşit haklara sahip olduğu bir çağın başlangıcı olmalıdır.

Kafkasya, bu konuda sözünü söylemiştir ve dünya o'na kulak vermelidir!". (s.107).

Sonuç olarak; Musa Y. Şenibe, "Kuzey Kafkasya'da Konfedere bir yapı oluşmadan Halkları'nın kurtuluşu sözkonusu olamaz" diyor. "Geleceğimiz, Birleşik Kafkasya idealinin gerçekleşmesine bağlıdır" görüşünde ısrar ediyor.

Musa Y. Şenibe için, "Birleşik Kafkasya İdeali" ithal malı bir slogan değildir. Kendi eseri, kendi buluşudur. Yaşayarak, nefesine uygulayarak bu doğruya ulaşmıştır. Birleşik Kafkasya İdeali ile, genç kuşakları peşinden sürüklemiştir. O'nun yetiştirdiği gençler, O'na inananlar Abhazy'a da tanklara, zırhlı araçlara karşı hafif silahlarla savaşmış, ölümü hiçe saymışlardır.

Ama Türkiye'de, birileri hala, meydanlarda, salonlarda konuşuyor; kitaplar, makaleler yazıyorlar. Diyorlar ki; "dışardan Kafkasya'ya müdahale etmeyin, bizim cumhuriyetimize dokunmayın, Onlara akıl vermeye kalkmayın!"

Ardından ilave ediyorlar: "Birleşik Kafkasya İdeali, bir hayaldir".

Herkesin çok iyi tanıdığı bu kimselerin neyin pesinde oldukları kesin olarak bilmiyoruz. Yeterli bilgi olmadan onları suçlamak istemiyoruz. Günün birinde asıl maksatlarını açıklarlarsa bizleri rahatlatacaklardır.

Musa Y. Şenibe'nin "Birliğin Zaferi" adlı kitabını öncelikle bu zatı muhteremlerin okumasını diliyorum.

ADİGE DİLİNDE KADİM TÜRKÇEDEN KALMA KELİMELER ve DEYİMLER-İRTİBATLAR

—III—

A. Hazer HIZAL

Kadim Türkçe

1. **Sın:** Mezar
Sarı-sın: Sarı mezar
(Çarıçin: Volgograd/Stalingrad şehrinin Kıpçak lehçesindeki mevkiine verilen ad).
Anadolu'da Kayseri civarında Uygur yerleşim alanındaki pekçok köy ismi "sın" ile biter.
"Miskin Yunus ölicecek
"Sini" nurla dolıcak
İyman yoldaş olıcak
Ahirete şîr gider"
(Yunus Emre'de Öztürkçe kelimeler Abdülbâki Gölpınarlı, Türkiyyat Mec.c.IV, İst. 1934, s: 276).
2. **Sırsalamak / sarsmak**
3. **Yakışmak**
4. **Tık naz**
5. **Uğru:** Hırsız
Uruçu (Karaçayca): Hırsız
Uğrulamak: Çalmak
Ur (u) lamak: Çalmak (Karaçayca).

Adigece

1. **Sını**
Qe, khe: Mezar
Khexatle: Mezarlık
Khetlepeyis: Mezar taşı
Beni: Mezar çukuru
("Sını" için bk. Türkçe-Adigece Lûgat, Y. Çelikkıran, s. 104, Maykop 1991).
2. **Sırsın / sısın:** Sallamak, sallanmak.
"Çıgır mesısı": Yer sallanıyor.
Yışha bo yeğası: Kafasını çok sallıyor.
3. **Yekvu:** Yakışıyor, uyuyor.
Yekvuşın: Çok uyuyor, yakışıyor.
"Tham yi'uvağem bo yekvuşe": Allah'ın dediğine çok uyuyor.
4. **Tığı (Tıkı):** Boynun ön tarafı
Tıqı: Tık naz (takma isim olarak da kullanılır).
Şave tıq: Tık naz genç
Pşetık: Boyun
Tıkım qebov!: "Boyun öp!" (Bebeklere söylenir).
5. **Yetuğun:** Çalmak
Yetuğu: Çalıyor.
Tuğakvo: Çalıcı/hırsız
"Tuğuge yeptışt: Ona gizlice (çalarak) vereceksin.

6. Eğri-büğü

7. Abanmak

8. Uram: Sokak

Oram: Sokak (Karaç.)

"Ariflerden biri uramdin keçip"

(Ariflerden biri sokaktan geçip) Nehcül Feradis'ten Derlenen Türkçe Sözler, Kıvemetin, Türkiyyat Mec.c.IV, s. 226, İst. 1934.

9. Koş: Yaylada hayvan besleyenlerin geçici olarak oturdukları ev veya keçe çadır.

Koşbay: Yayla grubunun reisi.

11. Buğu: Buğu, buhar

6. Ege-bigi (Şapşığ lehçesi)

Ece-bici (Abzex lehçesi)

A şvehger ege-bigi yişvığ: O darabayı eğri-büğü yaptı.

7. Eben: Abanmak

"Ye'ebaxi qix": Aşağı aban da / aşağıdan al.

"De'ebayi qıtex": Yukarı aban da / yukarıdan al.

Te'eban: Üstüne aban

Şhantem te'eban: Yastığın üstüne aban.

Re'ebağ: Abandı

"Psinem ye'ebaxi psi qeğaukh: Su kaynağına abanıp in de su doldur.

Qa'ab: Bu tarafa aban

Vu'abeme qapşteşt: Abanırsan alacaksın.

Re'ebe zepit: Hep abanıyor.

Çvıgum çvebi: Yere abanıyor.

Çığım çı'ab: Ağaca aban

Ebi-tlebiğ makvo: Eli-ayağı ile abanarak gidiyor.

8. Uram: Sokak

Uramım det: Sokakta duruyor.

9. Koş: Aynı anlama geliyor.

10. Koşbay: Yaylaya göçen grubun reisi, koş thamade

Qoşin: Taşınmak

Vuqoşiner bo qiyne qıfakvo: Taşınman sana çok zor geliyor.

Zedeqoşin: Beraber taşınmak.

Zı qoşingore ya'e zepi tışt: Her zaman bir taşınma işi olur.

11. Pakha: Buhar

Deşhınım yi pakhe pekvi: Yemeğin buğusu/buharı çıkıyor.

12. Kırıyık: (Kırım Türkçesi): Baklava

13. Dökmek

14. Çeşuv: Kazak Türklerinde kayın validenin geline örtü örtme töreni sırasında yapılan eğlenti.

15. Jıl / cıl / yıl

12. Kırıyık: Baklava (muhtemelen Kırım Türkçesinden alınmıştır).

13. Dakv: Araya dök.

Tekv: Üstüne dök

Çvakv: Altına dök.

14. Çveşuğu: Ağırlama, özel ilgi (resmiyetle karışık), önem verme, adet edinme vs.

Kullanışları:

–Çveşuğuqe qakvo: Gereken zamanlarda (bayram vs.) geliyor.

–Çveşuğuqe qısfakvo: Belirli / resmî günlerde bana geliyor.

–Çveşuğa başve: Birini gözde seçip ona özel ilgi gösteriyor, özel hizmet yapıyor.

–Çveşuğa şu'avbıtığa: Onlar bizi mi gözde olarak seçtiler?

–Çveşuğa vizyaşvige vuvnejin: Seni gözde tutup hizmet ederlerse yaşadın.

–Çveşuğa yışvıg: Adet edildi (mesela, bir evi seçti ve hep oraya gidiyor) gibi.

–Çeşi qasi şüqamukv, çveşuğuqe şüze'uçv: Her gece gelmeyin, önemli (günler vesilesiyle) bir araya gelin.

–Axeme çveşuğa ya': Onların 'çveşuğa'sı var (yani zaman zaman seninle ilgilenirler).

–Zağoreme bo vyaşvoşvin: Bazen sana değer verirler.

–Zağoreme vyamtleğuşö zyaşvin: Bazen de seni görmezden gelirler.

–Çveşuğa vyaşvıgeme, nepi neçepi vivne yikvijinxep: Özel gün, özel hizmet yaparsan gece–gündüz evinden çıkmazlar.

15. Jıl: yıl (yitles)

“Tuğujım yi jile qekhuger zığeşxık-vijistep: Kurt yılında doğan doymak bilmez.”

Bu atasözünü (guşi'ej) söyleyen, 95 yaşında vefat eden Ketaşvapkh Ayşet Hanım Düzce / Dağdibi köyü (Tokho habl) doğumlu ve Düzce / Bataklı Çiftlik halkındandır. Torunu Gürsel Yavuz (Şhalokho) bana nakletmiştir.

“12 Hayvanlı Kadim Türk Takviminden” bariz bir iz çağrıştıran bu atasözü “İnsanların doğ-

dukları yılın ismini taşıyan hayvanın karakterinden bir şeyler aldıkları" şeklinde eski bir "halk inancının" ifadesidir.

Hayvanların durumuna göre bazı yıllara isim veren eski Adigelerin kullandıkları bazı ifadeler:

Blem yi jil: Yılan yılı

"Ble baço zışi'e yitlesır psı qavo: Yılanın bol olduğu yıl su baskını olur.

Melim yî jil: Koyun yılı

Melim bo qızkhuge yitlesım beğaço mekhu: Koyunun bol olduğu yıl bolluk olur.

Şım yi jil: At yılı

Şım bo zıkhuge yitlesır ğebejüğe mekhu: Atın bol olduğu yıl bereket olur.

Khandzegu (kanzegu) yi jil: Karınca yılı.

Khandzegu xer-ya nabgem bo qıçve kvime vojübane qeşxışt: Karıncalar yuvalarından çok çıkarlarsa sağnak/afet halinde yağmur yağar.

Ham yi jil: Köpek yılı.

Ham bo rekhuge yitlesım ze'ihage mekhu: Köpeğin bol olduğu yıl karışıklık olur, vs...

(12 hayvan isimli Türk takvimi hakkında geniş bilgi edinmek isteyenlerin Prof. Osman Turan'ın "12 Hayvanlı Türk Takvimi" isimli eserine bakmaları tavsiye olunur).

Önceki yazılarla ilgili düzeltme ve ilâveler:

Adigece:

1. **Briv:** Delgi aleti (B. Kafkasya, sayı: 6, sh. 19). Briuv şeklinde çıkmış.
Brivun: Burgu ile delmek, "Oymak" kelimesi "koymak" şeklinde çıkmış.
Brivumge vuğon: Burgu/matkap ile del.
2. **Cegu:** Ocak
Vocak: Ocak (Vocaqım kvuğer değu yireşi): Ocak dumanı iyi çekiyor.
3. **Cevap:** (Yi blekv): Onun cevabı, karşılığı
Vo sîd qıra'uağemi aş yiblekv ye'oj: Sana ne söylendiyse onun cevabını ver.
Ojin: Karşı tarafa cevap vermek.
Qısıy'uağes yes'ojig: Onun bana söylediğine cevap verdim.
Yes'uağes se qısıy'ojig: Söylediğimi (sözle) cevapladım.
Yir'uağes qırey'ojig: (Onun) sana söylediğini (karşı taraf) cevaplıyor.
S'uağes yiblekv qısıy'ojigep: Söylediğimin cevabını bana cevap vermedi.
S'tıxigem yiblekv qısfıtxıjigep: Yazdığımın cevabını bana yazmadı.
Q'pe'ojin, pe'ojin, qıpeguşı'ejin, peguşı'ejin: Dikine, zıt olarak cevap vermek.
Vu qıspemguşı'ej! Bana ters cevap verme
A çvaler se qıspeguşı'ejig: O çocuk bana dikine (seviyesizce) cevap verdi.
Sîd s'uağemi qıspe'oji: Ne söyledimse tersine cevap veriyor.
4. **Kakır:** Ahır
Çemeş/çem'o: İnek ahır
Şeş: At ahır
Şkveş: Buzağı ahır
Keteş: Kümes (tavuk mekânı).
5. **Kova:** (Kıyı Şapsığ lehçesinde) kullanılmaktadır.
Şatle: Kova
Pşıtle: Su kabı
Pşı şüatle: Bardak, su içme kabı

6. Kaşıq: Kepçe
Cemişx: Kaşık
Hantkhopsır cemışhıge yeşö: Çorabayı kaşıkla içiyor.
Xe'atle: Kepçe
Lağe kurbi yitev lepsır xe'atlemge qıxex: Çukur tabaktaki yemeği kepçeyle al.
Pkhe-xe'atlemge şevenim yit şezenim qıxekv: Tahta kepçe ile kazandaki sütü çıkar / boşalt.

B. Kafkasya, s. 8, sh.46, 1996'ya ilaveler:

7. Vayım: Önemli (vahim'den galat olabilir).
A fedizev vayimep: O kadar önemli değil.
Çaler çigim qedzihiğ, av vayimep zepiçiği yi'ep zerikviği yi'ep: Çocuk ağaçtan düştü ama önemli değil, kırığı da çıkığı da yok.
A bo oia? O çok mu önemli?
Ofi fo (ofışxo): Çok önemli
Ar ofep: Önemli değil.

"Adigelerde Tanrı İnancı" başlıklı yazının düzeltmeleri

B. Kafkasya,

s.15, sh: 15, satır: 9'daki "gördüm" kelimesi "gördün" olacak.

Sahife 17, satır 1'de "kıreytlı" kelimesi "qıreytı" olacak.

Sahife 20, satır 2'de "qevkhume" kelimesi "qıvkhumeme" olacak.

Sahife 20, satır 27'de "kızğaşvıger" kelimesi "qızğaşvıger" ; "tızğaşörer"

kelimesi de "tızğaşörer" olacak.

Derginin aynı sayısında "Adige Dilinde Arkaik (Kadim) Türkçeden Kalma Kelimeler ve İrtibatlar –II–" başlıklı yazıda yanlış dizilen kelimeler:

Sahife 31, satır 25'te "Adizi" kelimesi "Adzi" olacak. Sahife 35, satır 29'da "şdvu" kelimesi "şovu" olacak. Aynı sayfanın 38. satırındaki "zı'ğer" kelimesi "zı'ığer" olacka. Okuyuculardan özür dileriz.

Düzeltilme: Sayı 8, Sayfa 46'da **Rezeninç** kelimesinin karşılığı: Razi olmamak, minnetsizlik şeklinde düzeltililecek.

Adigece Okuma Anahtarı:

- Q, q : Kalın K, k. Arapçadaki "Kaf" harfi.
(') : Kesme işareti, iki sesliyi ayırır. Ms: Yi'uağ: O dedi.
tl : Tleped: Çorap; Tl'i: Adam (veya: Tlvi).
çv : Çvakvo: Yamçı, Çvale: Çocuk.
pv : Pvorer yeşve: Dediğini biliyor.
şv : Şvi: Yap.
v : Sessizleri sertleştiren yardımcı harf.
ts : Tsi:Yün.
tsv : Tsvıfı:Kişi.
şö : Deri, dudaklar büzülerek telaffuz edilir.
X, x : Txı: yaz.
kvo : Git.
khu : Erkek, Arapçadaki "Hı" harfi gibi okunur..

KARAY TÜRKLERİ

Dr. Yaşar KALAFAT

Karadeniz havzasında kuzey ve kuzeydoğu merkezli bir Türk devleti (imparatorluğu) kuran Hazarlar'da "Gök Tanrı" inancının yanı sıra Müslimanlık, İsevilik ve Musevilik de vardır. Karay Türkleri Musevî hazarların günümüze gelen hatıralarıdır. Hazar Türkleri'nin başkenti, bugün Dağıstan Cumhuriyeti'nin, başkenti Mahaçkala'ya 5 km. mesafede idi. Kırım'daki Karay Türkleri kimliklerini muhafaza ederken Dağıstan Karayları Yahudiler arasında erimişlerdir. Dağıstan'daki inanç katmanlaşmasının irdelenmesinde "Karaizm" özel önem taşır.

Kırım'da yaşamakta olan Musevî inançlı Karay Türkleri ile ilgili bilgileri 28 Şubat ile 10 Mart 1998 tarihleri arasında ziyaretinde bulunduğum saygı değer dostum Yuri Aleksandroviç'den ve O'nun benden esirgemediği çantalar dolusu dökümandan çıkardım. Kendisini saygı ile anıyorum. Bu malzemeyi ilgileri ile birlikte değerlendirmeye çalışacağız. Bunları seyahat münasebeti ile hazırladığımız, "Giraylar'dan Cemiloğlu'larına Günümüz Kırım'ı ve Kırım Tatar Türkleri Halk İnançları" isimli yazımızda ismen de olsa tanıtmaya çalıştık. Bu yazıda Yuri Aleksandroviç'e sorduğumuz soruların cevaplarına ve Y. Aleksandroviç'in yardımı ile gidip görme imkânı bulduğumuz "Çift Kale" ile "Balta Tiğmez" Karay mezarlığının tanıtımına yer verdik. Y. Aleksandroviç'e; ve çeviride yardımcı olan arkadaşım Metin Ataman'a şükranlarımı sunuyorum. Karay konusunu kendisinden Hazarlar konulu çalışmaları münasebetiyle ilk öğrendiğim Prof. Dr. M.A. Kaşgırlı, Teoloji master yönetmenim konunun uzmanı Prof. Dr. Ş. Kuzgun, "Kuzey Azerbeycan ve Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dini İzleri, Dinî Folklorik Tabakalaşma" isimli çalışmam münasebeti ile konu ile ilgili yardımlarını da esirgemeyen Prof. Dr. A. Küçük hocalarımı da saygıyla anıyorum.

Karay Türkleri, Kırım halkının kan, dil ve adetleri itibarıyla özünü teşkil ettiklerinin ve kendi etnik bireyselliklerini gerçekleştirdiklerinin bilincindedirler. Karay Türkleri, diğer Türk halkları ile kan ve kültür bağı olduğunun da şuurundadır. Karay'lar dinlerinin kendilerine mahsus ve saygın olduğu haklılığını da taşırlar. Kırım'ı anavatan bilir, birlikte yaşadıkları halklara saygı duyar ve onlardan doğal olarak hakları olan saygıyı beklerler. Adlandırılışlarını açıklarlarken tekil olarak Karai, Kerai ve çoğul olarak da Karailer ve Karaite olarak bilindiklerini söylerler. Doğru ismin Kırım Karay Türkleri, Kırım Karayları ve Karaylar olduğunu açıklarlar.

Karayların yaşamakta oldukları topraklarında nüfus dağılımlarına gelince, şimdi Ukrayna'nın elinde bulunan Kırım'da 1246 yılından beri etnik bir gurup olarak yaşamaktadırlar. Ayrıca Prens Danila Galitski'nin daveti üzerine batı Ukrayna'nın Galiçiya bölgesine ve 14.yüzyıldan itibaren de Prens Vitovt ile birlikte geldikleri Litvanya'da yaşarlar. Kırım dışındaki Karay Türklerinin halen büyük ço-

ğunluğu Ukrayna'da yaşamakta olup buradaki miktarları yaklaşık olarak 300 kişi civarındadır. Kırım'daki 800 Karay'la birlikte toplam nüfusları 1.100 civarındadır. 1914 yılı itibariyle bölgedeki Karay nüfusu 12.000 civarında idi. Normal şartlarda nüfus artışı esas alındığında yörede bugün 120.000 Karay Türkünün olması gerekirdi.

Karay Türkleri ayrıca; Rusya, Litvanya, Polonya ve Fransa'da da yaşamaktadırlar. Günümüz itibariyle Dünya Karaylarının bütün nüfusu 2.400 civarındadır. Karay nüfusunun süratle azalışının sebepleri arasında, açlık, savaşlar ve korumasız halk oluşlarının yanı sıra, asıl amil Sovyetler Birliği döneminde uygulanan ruslaştırma politikasıdır. Sovyetlerin milliyetler politikası Karay Türklerini bitirmiştir. 1. Cihan Savaşı'nda Sovyetler adına harbe katılan 700 Karay Türkü'nün 500'ü subaydı. Bunların büyük çoğunluğu savaşlarda öldü, ailesine dönebilen pek az Karay vardı. Karay Türkleri ortadan kalkmak üzeredir.

Kırım Karaylarının ibadet ve hac yerleri Bahçesaray yakınlarındaki Balta Tigmez-Balta Dokunmaz Kabristan'ı, Kırk-yer (Dzhuft-Kale/Chuft-Kale) Kangup-Kale'deki Kadim mezarlık, Eupatoria'daki mabet ve Kenasalar kompleksi, iki boynuzlu mızrak ve kalkan sembol ve damgalarıdır.

Karayların kökleri Altay ailesinin Türk gurubuna aittir. Etnik gurup olarak şekillenmeleri Kırım'da olmuştur. Kadim Karayların bir kolu uzantı olarak Hun Türkleri ve Hazar Türkleri kabileleri arasında yer almıştır. Kırım'da Sarmato-Alanlar ve Kısmen Gotlarda asimile olmuştur. Karay Türk boyları arasında; Kırklar, Uzunlar, Naymanlar, Kara'lar, Sarı'lar ve daha sonraları ise, diğer Türk kavimleri yer almıştır. Karay etnogenesisi'nin Kırgızlar, Kazaklar, Başkırlar ve diğer Türk etnoslarıyla müşterek kökleri bulunduklarına dair; V. Alekseev, V. Grigorev, N. Baskolov, K. Dzhinni, M. Morelouski, B. Adler'in yapmış oldukları akademik çalışmaların mevcudiyeti bilinmektedir.

Karay Türklerinin dili; Kırım-Tatar, Kumuk, Karaçay Türkçelerine benzer şekilde Türk dillerinin Kıpçak gurubuna aittir. Karay Türkçesinin lehçeleri; Kırım Tatar Türkçesi içinde erimiştir. Trakay ve Galitski-Lutski Lehçeleri Polovetski diline benzer). Karay Türkçesi vasıtasıyla bazı Hazar kelimelerinin deşifre edilmeleri sağlanmıştır.

Karay Türkleri Hazar Türk kültürünün ve kadim Türk geleneklerinin halefi oldukları gerçeğinin şuurundadırlar. Karaylar geçmişte hayvan yetiştiriciliği ve bahçe ziraatı yapmış, ticaretle meşgul olmuş aynı zamanda asker bir toplumdurlar. Karay Türklerinin hayat biçimleri birlikte yaşadıkları Tatar Türkleri, Kırımçak Türkleri, Yunanlılar ve Ermenilerden karşılıklı etkilenmişti. Cemaatler toplu komşuluk ilişkilerinde kültürel tesirler yaşamıştır. Şimdiye kadar Karay Türklerinin Akmescit'de yapmış olduğu kütüphaneler, çocuk eğitim ve kültür merkezleri şehrin bütün halkına hizmet vermiştir. Karay inançları kutsal armağanı olan dinî ritüellerinin korunmaları, Karay millî mutfağının muhafaza ve yaşatılmaları Karay

Türklerinin bizi Hazar Türkleri dönemine götüren kültürel değer ölçüleridirler. Bunlar Türklüğün çağlar itibariyle devamlılık arzeden maddî ve manevî hazineleridir. Geçmişimiz ile geleceğimiz arasında köprü oluştururlar.

Karaylarda din yani Karaizm, Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahid doktrini temelindedir. Bu nedenle bağımsız incelenmesi zarureti vardır. Karaylar «10 Emir»i hassas bir şekilde izler. Hz. İsa Mesih'e ve Hz. Muhammed'e peygamber olarak saygılı davranır. Karaylar, geleneksel ikamet yerlerinde Müslüman ve Hristiyan cemaatlerinin devlet otoritelerinin imkanlarından yararlanmışlardır.

Kırım Hanları, Galiçya, Avusturya-Macaristan, Litvanya, Polonya ve Rusya Karaizm dinî doktrininin bağımsızlığını tanımışlardır. Çarlık Rusya döneminin Rus İmparatorluk kanunları, Karaylar'ın dini olan Karaizm'in «Yahudilerin dininden farklıdır. Bu din Rus resmi yönetimince tanınmıştır». Karay pasaportlarının din sütununa «Karay Dininden» ibaresi konuldu. Karaylar tercihlerine göre şahıs ismi olarak bu arada isterlerse Hristiyan ismi de kullanabiliyorlardı. Karay Dini Yönetimi, Karaizm inançlı cemaati «laik lider» zihniyeti ile yönetti. Yalhan (Büyük Han)'da Ortodoks kilisesi hiyerarşi'sinin belirgin emareleri bulunmaktadır. Metropolin Serafim'e göre; «Karaitik dinî doktrin, Rusya Ortadoks kilisesinin kabul ettiği şekliyle, tümüyle tecrit edilmiş bir din olarak mütalaa edilmektedir... Rus hükümeti Karaizm'in tam anlamıyla din olarak korunmasını onaylamış ve Karay Türklerine bütün haklarını hiç bir sınırlandırma olmaksızın vermiştir. Proto-hiyerar Simeon Starikov'un konuyla ilgili ifadesi şöyledir. «Onlar İsa Mesih'i bir peygamber olarak tanıdılar, Muhammed'i de aynı düzeyde peygamber olarak bildiler... Camide olduğu gibi Kenasa'nın yanında da bir çeşme inşaa edilmiştir. Kenasa'nın girişinde Muhammedanlar gibi ayakkabılarını çıkarırlar. Bu doktrin, ilk hristiyan doktrine bir ölçüde yakındır.»

Karay mabedi olan Kenasaların yönü güney-doğuya doğrudur. Yani Karaizm'de de kıblenin yönü güney doğu olup burada bir sunak vardır. Mezarların defin cihetleri kuzey güney istikametindedir. XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyılın başlarında Kırım, dünya Karaizm merkezi idi. 1917 Komünist devrimden önce burada 11 mabet ve dinî tesis bulunmaktaydı. Sovyet Rusya döneminde Karay dini yapıları imha edildiler. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra şimdilerde canlandırılmaya başlanılmıştır. Faal Kenasalar, Karay aleminde sadece Litvanya'da kaldılar. Rusya ve Ukrayna Kazaklarından küçük guruplar, Mısır, İsrail ve ABD'ne yerleşmiş bir kısım Araplar, Türkiye'ye göç etmiş bazı Yunanlılar Karaizm inancına bağlıdır. Diğer etnosları temsil eden halklar Karaizm inancı ile uyum içinde değildir. Karaizm'e inanan Karay Türkleri Alemlerin Rabbi'nı kadim Türk Ruhaniyetinin tanımı ile «Tengri» olarak adlandırırlar, nadiren de «Ala» adını kullanırlar. Eski Türk inanç sisteminin kutsal emanetleri inanç muhtevalı kutsal emanetlerini muhafaza ederler. Kırım Karayları Kırım'ın dışında yaşamak zorunda kalınca Fransa'da kısmen hristiyanlaşmış ve Türkiye'de İslamiyete girmişlerdir. Ancak etnik kimliklerini büyük ölçüde muhafaza etmişlerdir.

Karaylar, tarihi ikamet yerlerinde muhtelif devlet sistemleri altında bazı imtiyazlardan yararlanmışlardır. Kırım Hanlığı devleti yönetimi döneminde Kalenin savunması için askeri aristokrasi içerisinde yer almışlardır. Komutan olabilmış ve yüksek mevkilerde bulunmuşlardır. Litvanya'da Prens'in Saray Muhafızlığını üstlenmişlerdir. Hristiyan halkın dışında Magdeburg Haklarını alan tek gurup Karaylardır. Bu hakların kapsamında kendini yönetmek ve bazı ayrıcalıklı imtiyazlara sahip olmak gibi hususlar da vardı. Keza Rusya İmparatorluğu'nda Çarlar'ın kişisel korumalarından yararlandılar, yüksek mevkilere gelebildiler. Bütün bunlar Karay Türklerinin yetenekli olmalarının bir sonucu idi.

XI. yüzyılda Hazar Türkleri Kırım'da bütün güçlerini kaybetmelerinden sonra Karay Türkleri Bahçesaray yakınlarındaki Kırk Yer Kasaba Kalesi merkezli küçük bir prenslik olarak varlıklarını muhafaza ettiler. Bu Karay yönetiminde Prens ve dinî lider seçimle iktidara geliyordu. Karaylar Kırım Han Devleti yönetimi döneminde yani Kırım Hanlıkları zamanında Han'a itaat ettiler, ancak kendi yerel hükümetlerini korudular ve siyasî bir birim olarak da tanındılar. Rus İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılda Karaylar eşit haklara sahip vatandaşlardı. Dinî ve dünyevî lider (Gaktah) tarafından iç işlerinde bağımsız olarak yönetildikleri bir idare biçimine sahiptiler. 1800 yılından 1914 yılına kadar Karayların nüfusu iki misline katlandı. Sovyet Rusya Devleti'nde 1920'den sonra Karay Toplumunun idarî ve dinî yapısı Komünist Rus yönetimince imha edildi. Kırım Karay Türklerinin nüfusları 10'da birine düşürüldü. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Karay Türkleri için yeniden toparlanma ümidi doğmuştur. Ancak nüfus ve sosyo-ekonomik durum felakettir.

Musevî inançlı Karay Türklerini tanımayan yazarlar ile Karay Türklerine dair siyasî çıkar maksatlı yazılar yazabilen bazı yazarlar Kırım Karaylarını etnos ve dine ekleme girişimlerinde bulunmuşlardır. Kırım Karaizm inançlı Türkleri, inancı Musevî olan başka toplumlarla amaçlı olarak karıştırmışlardır. Bu, tarihin tahrifi ve Karay Türklerinin ulusal duygularını rencide etme olayıdır. Bu tür tutumlar ulusal ve dinî anlaşmazlıklara zemin hazırlamıştır. Bazı sözde araştırmacıların bu türden yazılarına rağmen, Kırım Karay Türkleri, 2. Dünya Savaşı esnasında faşistlerle işbirliği yapmamışlardır. İşgal kuvvetlerinin baskılarına rağmen ulusal bir komite oluşturmamışlardır. İddia edildiği gibi ulusal ayrıcalık mahiyetli faaliyetleri nedeniyle faşistler tarafından imha edilmemişlerdir. 1944 yılında resmî bir karar olmaksızın Urallar'a ve Kazakistan'a gönderilmişlerdir. Yani Karay Türklerini imhaya yönelik Kararın sahibi SSCB idi.

Karay Türkleri S. Duvan, Akmescit Belediye Başkanı; S. Dudnik (mıcri), sanatçı; I. Kasas, fikir adamı; J. Karaimovriç, komutan; S. Kırım, devlet adamı; Tavrıshecki, üniversite kurucusu; S. Maikapar, besteci; R. Malinovski, Marşal Patak, zirai kimyacı; Han Shapshal, şarkiyatçı; S. Yurtkevixh, sinema yönetmeni gibi aydınlar yetiştirmişlerdir.

Karay Kültürünün yazılı kaynak eserleri; Karay Ulusal Ansiklopedisi 1. cilt (Moskova, 1995), II. cilt (Paris 1996); A. Polkanov, Kırım Karayları (Karaylar-Kırım'ın Küçük Yerli Halkı, Paris, 1995); Rus Tebalarının Hakları ve Durumu Hakkında Rus İmparatorluğunun Eski Sözleşmeleri ve Kanunları, Karaylar (Petesburg, 1980).

Karay Türkleri Kırım'da yasaklar dönemi kalkmaya başlayınca tekrar örgütlenmeye başlamışlardır. Kırım Karaylar Derneği 1989 tarihinde kurulmuştur. Bu dernek Kırım'ın Akmescit, Eupatoria, Feodosiya, Bahçesaray ve benzeri yerlerindeki Karayim cemaatlara hizmet vermektedir. İdarî ve fikrî yönetimini Ukrayna, Rusya, Litvanya, Polonya, Fransa, Kazakistan Karay uzmanları ile işbirliği yaparak yürütür. Yaşlılar Konseyi diye bir organı vardır. Tüm Ukraynayı kapsayan örgütlenme henüz kuruluş döneminde. Derneğin kuruluş amacı, Karay halkını ve ulusal değerlerini korumak, dinî kutsiyeti kurtarmak, Karay kimlik bilincini yükseltmek, din ve kültürün canlanmasını sağlamak, yaşlı ve yoksullara yardım etmek diğer halklarla kültürel değişim, bilimsel araştırma yapmak, edebî yayınların basılmalarını sağlamaktır.

Karay Türklerinin çok hayati problemleri vardır. Azalan nüfus, dil, kültür, ulusal kutsallar, karmaşık sosyo-ekonomik durum yığınla problemi doğurmuştur. Bu noktada problemleri çözüme götürecek projeler gerekmektedir. Öncelikli problemler; Karayların Kırım'da yönetime katkılarının sağlanması, Karay varlığının yasal temelini oluşturulması, Karay ulusal kutsiyetlerine uygun statülerin verilmesi Karayların dinî ve kültürel binalarının geri verilmesi, Karay sosyo-kültürel programlarının gerçekleştirilmesi imkanlarının verilmesi; Karay mili kütüphanesi, etnoğrafya ve açık hava müzelerinin kurulması, diğer ülkelerdeki Karay Türkleri ile ilişkilerinin sağlanması, göç ettirilen Karayların geri dönmesinin sağlanması, Karay maddi kültür envanterinin sağlanması, Karay Türk sanatının canlandırılması, folklor ve edebî ürünlerin toplanması, hazırlanması ve yayımı gibi hususlardır. Ukrayna'nın küçük bir halkı oldukları kabul edilen Karayların hiçbir yasal güvenceleri yoktur. Karay Türklüğü yok olma noktasındadır. Ukrayna müzahir olmak istemekle beraber, Ukrayna'nın zor olan ekonomik şartları şimdilik karar almalarına fırsat vermemiştir.

Kırım Karaylarının iki sözü ile yazımızı bitiriyoruz; «Kusme Bolsa» «Eğer bu kaderiyle» (Kaderlerinde var ise kismet olur). Yararlandığımız İngilizce metinde «Dünyanın etnografik haritası fakirleşmeyecektir» deniyor. Biz de «Türklüğün bir kalesi daha düşmeyecektir» diyoruz ve milletçe Karay Türkleri için gayrete davet ediyorum.

(*) Kırım Karay Derneğinin Tlf. No: (0652 274371) Fax No: (0652 274371)

(**) Bu çalışmanın hazırlanmasında «The Crimean Karaites-Türk» isimli dökümandan yararlanılmıştır.

NARTLARIN DEMİRCİSİ DEBET

-I-

Adilhan APPA

I. Nartların Demircisi Debet

Karaçay-Malkar Nart destanlarında, Debet'in özel bir yeri vardır. Debet'in sahip olduğu mitolojik özellikler ve olağanüstü yetenekler, onu diğer Nart kahramanlarından farklı kılar. Bu yüzden olmalıdır ki, Karaçay-Malkar Nart kahramanları ilk önce Debet'le başlar. Debet, Karaçay-Malkar Nart destanlarına göre, gök tanrısı ile yer tanrısının oğludur. Tanrılar ilk olarak Debet'i yaratmışlardır ve diğer Nartlar Debet'ten türemişlerdir. Tanrıların oğlu olan Debet'in kalbi ve kanı ateşten yaratılmıştır. Debet sadece ilk Nart değil, aynı zamanda Nartların hem ilk demircisi, hem de ilk öğretmenidir.

Tanrılar, Debet'i Elbruz dağının eteklerinde yaratmışlardır. Debet, demir madenini ve demirden çelik yapmasını orada öğrenmiştir. Debet, demirin ve diğer madenlerin dilini bilmekte, onları kendi çıplak elleriyle döverek kolayca işleyebilmektedir. Ayrıca kuşlarla ve diğer yabancı hayvanlarla konuşabilme yeteneğine sahiptir. Kılıç, balta, mızrak, ok gibi silahları, silah işlemeyen zırhları ve at nalını ilk defa Debet yapmıştır. Eğer, Debet'in yaptığı silahlar olmasaydı Nartlar düşmanlarına karşı zaferler kazanamayacaklar ve atlarına Debet'in yaptığı nalları çıkmasaydılar uzun seferlere çıkamayacaklardı. Debet'in yaptığı silahlar meteor (göktaşı) alaşımlıdır. Bu yüzden Nartların kılıçları çok sağlamdır ve vurdukları yeri kağıt gibi kesmektedirler.

Nartların demircisi Debet'in 19 oğlu olmuştur. Bunlardan en büyüğünün adı Nart Alavgan, en küçüğünün adı ise Nart Sösümek'tir. Debet'in diğer oğullarından bilinenleri; Toturbiy, Tsehni (Çehni) ve Gu'dur. Debet'in bunların dışındaki oğullarının adları unutulmuştur. Debet'in oğulları içinde en meşhur olanı ve destanlarda en çok anlatılanı Nart Alavgan'dır.

Karaçay-Malkar Nart destanlarında, Debet'in ölmediği, gökte, tanrılar katında hala yaşadığı ve orada demircilik yaptığı anlatılır. Bir efsaneye göre, Nart ülkesinde yapılacak bir iş kalmadığından, Debet kendisine demirden kanatlı bir araba yaparak göklere geçer ve orada demircilik sanatına devam eder. Karaçay-Malkar halkının bununla ilgili şöyle bir inancı vardır: *«Yıldızlar, Debet'in örsünden sıçrayan kıvılcımlardan oluşmuştur. Geceleyin gökte bir yıldızın kaydığını görürseniz bilin ki, bu kayan yıldızlar Debet'in gökteki atölyesinde demir döverken çıkardığı kıvılcımlardır.»* Yani, Debet ölmemiştir. Göklerde, tanrılar katında yaşamaya ve demircilik sanatına devam etmektedir.¹

¹ Adiloğlu, A., 1997, s. 581-582; Adiloğlu, A., 1998, s. 18.

II. Kafkasya Nart Destanlarında Tanrı-Demirciler

Adige Nart destanlarının tanrı-demircisi «Tlepş» tir. Öte yandan, M.İ. Mijayev'e göre, Adige Nart destanlarında, «Dabeç-Tlepş-Hudim» şeklinde üç kuşak demirci vardır.² Adige (Kabardey) Nart destanlarında, Dabeç sıradan bir demircidir ve Tlepş'in ustasıdır. Dabeç, yanına çırak olarak aldığı Tlepş'in, kendisinden daha yetenekli ve daha usta bir demirci olacağını anlayınca, demircilik sanatını bırakır ve bu işi Tlepş'e devreder. Bundan sonra da Tlepş, Nartların demircisi olur.³

Adige Nart destanlarında, Dabeç ve Hudim'in adları pek fazla geçmez. Tanrı-Demirci olduğu için, daha çok Tlepş'ten bahsedilir. Karaçay-Malkar Nart destanlarındaki tanrı-demirci «Debet» in, Adige Nart destanlarında sıradan demirci ustası «Dabeç» şeklinde geçtiği anlaşıyor. T.M. Hacıeva, «Debet-Alavgan-Şavay» şeklindeki motifin sadece Karaçay-Malkar Nart destanlarında olduğunu ileri sürmektedir.⁴ Ancak, Karaçay-Malkar Nart destanlarındaki, «Debet-Alavgan-Şavay» şeklindeki üç nesil motifinin, Adige Nart destanlarında, «Dabeç-Kanja-Şavey» şeklinde⁵ olduğu görülmektedir. Fakat bu motifin Karaçay-Malkar Nart destanlarından Adige Nart destanlarına geçtiğini söyleyebiliriz. Çünkü, Dabeç-Kanja-Şavay üçlüsü, Adige Nart destanlarında oldukça belirsiz bir şekilde anlatılır.

Adige (Kabardey) Nart destanlarında, Tlepş'in demirci oluşu ve ellerinin kızgın demire karşı dayanıklılığı kısaca şöyle anlatılır: «Tlepş henüz demirci değildi. Tlepş ile Thagalec komşu idiler. Thagalec ve karısı açlık çekiyordu. Thagalec, karısını biraz yiyecek istemesi için Tlepş'e gönderir. Tlepş Thagalec'in karısına, ancak kendisiyle yatıldığı takdirde yiyecek verebileceğini söyler. Thagalec'in karısı, Tlepş'in bu isteğine sinirlenerek evine döner, ama kocasına olan biteni anlatmaz. Kocasına, Tlepş'in de yiyeceği olmadığını ve bu yüzden eli boş döndüğünü söyler. Fakat, Thagalec ısrarla karısının üç kere yiyecek istemesi için Tlepş'e gönderir. Tlepş de her seferinde Thagalec'in karısına aynı şeyi teklif eder. Thagalec dördüncü kez karısına Tlepş'e yiyecek istemesi için gitmesini ısrar edince, karısı ona olan biteni anlatır. Thagalec de karısına, madem Tlepş bu kadar yüzsüzse, biz de açlıktan kurtulacaksak, ben müsaade ediyorum git der. Kadın, Tlepş'e gitmemek için direnirse de, Thagalec onu zorla Tlepş'e gönderir. Thagalec'in karısının geldiğini gören Tlepş, ona kendisiyle yatmaya razı olup olmadığını sorar. Kadın da başka çarelerinin kalmadığı için buna razı olduğunu söyler. Thagalec'in karısı korkudan titremektedir. Tlepş, kadına niçin korktuğunu ve titrediğini sorar. Kadın da iffetini ve namusunu açlık yüzünden kirleteceği için utanç içinde olduğunu söyler. Tlepş, kadına kendisini denemek için böyle bir istekte bulunduğunu ve ona böyle bir şey yapmayacağını söyler ve kadına yiyecek verir. Yiyecekleri alan Thagalec'in karısı da, tanrılara yalvararak şöyle dua eder: «Ey ulular, bu yiye-

² Mijayev, M.İ., 1988, s.5.

³ Özbay, Y.Ö., 1990, s.241.

⁴ Hacıeva, T.M., 1994, s.14.

⁵ Batırhan, B., 1986, s.22-26

ceği bize verenin vücudunun on iki parçasını ateş etkilemesin» der. Ertesi gün, Tlepş ateş yakarken ellerinin yanmadığını görür. Tlepş, ateşten etkilenmediğini anlayarak o gün demirciliğe başlar.⁶

Abazin Nart destanlarında ise durum başka turlüdür: «Demirci Tlepş'in ateşten aldığı kızgın demirler ellerini yakmaktadır. Tlepş'in aklına, kızgın demirleri tutacak bir alet yapmak gelmemiştir. Seteney-Guaşe (Satanay-Biyçe), yerde boyunlarını birbirine dolamış iki yılan görür ve Tlepş'in bundan esinlenerek bir demirci maşası yapabileceğini düşünür. Satanay-Guaşe yılanları Tlepş'e ötürür. Tlepş de, maşa şeklinde birbirlerine dolanmış yılanlardan esinlenerek kendisine bir demirci maşası yapar.»⁷

Anlaşılabileceği üzere, Adige ve Abazin Nart destanlarında, Tlepş'in demircilik sanatına başlamasının ve ellerinin ateşten etkilenmeyişinin sebepleri mitolojik vasıflardan oldukça uzaktır. Halbuki, Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan Debet'in yaratılışı, demircilik sanatı, ellerinin ateşten etkilenmemesi, tamamıyla mitolojiktir. Debet, gök tanrısı ile yer tanrısının birleşmesinden doğmuş, su tanrısı tarafından büyütülmüştür. Debet'in vücudu çelikten, kanı ateşlendirdi. Bu yüzden Debet'in elleri hiçbir şekilde ateşten etkilenmez; kızgın demiri çıplak elleriyle hamur gibi yoğurarak istediği şekle sokabilir.

Abhaz Nart destanlarının tanrı-demircisi «Şaşpa» dır. Ancak, Abhaz Nart destanlarında Şaşpa'dan ziyade, Nartların demircisi «Aynarij» anlatılır. Aslında, Aynarij bir tanrı-demirciden ziyade, basit bir demirci ustasıdır. M. Curtubayev, Abhaz Nart destanlarındaki demirci Aynarij ile Karaçay-Malkarlıların eski güneş tanrısı «Kaynar-Teyri» arasında bir bağlantı olduğunu söylemekte, Kaynar-Teyri'nin, Abhaz Nart destanlarına Aynarij olarak geçtiğini ileri sürmektedir. M. Curtubayev'e göre, Abhaz ve Adige Nart destanlarındaki «Tlepş» ve «Şaşpa» adlı tanrı-demircilerin adlarının kökü İskit ve eski İran kültürüne dayanmaktadır.⁸

Oset Nart destanlarının tanrı-demircileri «Safa» ve «Kurdalagon» dur. G. Şanayev'e göre Kurdalagon'un konumu, Safa'ya göre ikinci plandadır ve esas tanrı-demirci Safa'dır. V.İ. Abayev, Osetlerin Nart destanlarındaki tanrı-demirci Safa ile Hristiyan azizlerinden «Savva» arasındaki ad benzerliğine dikkat çekmekte ve tanrı-demirci Safa'nın, Hristiyan azizlerinden Savva'nın adından kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir. V.İ. Abayev, Oset Nart destanlarındaki diğer tanrı-demirci Kurdalagon'u etimolojik olarak şöyle açıklamaktadır: Kurdalagon <Kurd-ala-varg-on, yani: Kurd (Osetçe: demirci)-ala (Alan)-varg (eski Osetçe: kurt)-on (Osetçe: oğlu, oğul, soy bildiren ek). Bu etimolojik açıklamadan da, «Alanların kurt soyundan olan demircisi» şeklinde bir anlam çıkmaktadır.⁹ V.İ. Abayev, Kurdalagon'un, eski Roma mitolojisinin

⁶ Özbay, Y.Ö., 1990, s.195-196.

⁷ Özbay, Y.Ö., 1990, s.130-131.

⁸ Laypanov, K.T., Miziyeve, İ.M., 1993, s.65-66.

⁹ Laypanov, K.T., Miziyeve, 1993, s.65-66.

de geçen tanrı-demirci «Vulkan/Volkan» ile bir bağlantısının olabileceğini söylemekte, vulkan sözünü de, vulk (Latince: kurt)-an (soy bildiren ek) şeklinde açıklamakta ve eski Roma mitolojisinde geçen, tanrı-demirci «vulk-an» sözü ile Osetçe «vargon» sözü arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir. M. Curtubayev ise, V.İ. Abayev'in bu görünüşüne karşı çıkarak; Latince'de «kurt» sözünün «vulk» değil «lupus» olduğunu, bugünkü Osetçe'de ise «kurt» sözünün «birag» olduğunu ve bunun da Türk-Moğol «barag» (köpek) sözünden geldiğini söylemektedir. Yani, M. Curtubayev, Latince «vulk» ile V.İ. Abayev'in eski Osetçe dediği «varg» (kurt) sözü arasında bir bağlantı olmadığını söylüyor.¹⁰ Aslında, eski Roma mitolojisindeki «Vulkanus» hakkında fazla bir bilgi yoktur ve kendisine has bir efsanesi bulunmamaktadır. Vulkanus, genellikle, eski Yunan mitolojisinin, Zeus ve Hera'dan doğmuş olan, ateş-tanrısı ve aynı zamanda demir ve diğer madenlerin tanrısı Hephaistos'la özleştirilmektedir.¹¹ M. Curtubayev, Osetlerin Nart destanlarındaki tanrı-demirci Kurdalagon'un, Karaçay-Malkar Nart destanlarındaki Debet'in en büyük oğlu «Alavgan» dan kaynaklandığını, Kurdalagon sözünün de, Karaçay-Malkar Türkçesiyle, «Kurd (kurt) Alavgan» şeklinde açıklanabileceğini söylemektedir.¹² Karaçay-Malkar Türkçesinde «alavgan» sözü «dev gibi, iri-yarı ve genç ayı» anlamlarına gelmektedir ki, herhalde M. Curtubayev bu sözü «Al-avgan <Al (ilk)-oglan (oğlan, oğul)» şeklinde açıklamaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesinde «av» fiili, «devrilmek, aşmak» anlamına gelir ki, M. Curtubayev herhalde «avgan» (devrilen, aşan) sözünü «gelen» şeklinde düşünmektedir. Bu durumda, Alavgan <Al-avgan sözünden «ilk gelen, ilk doğan, ilk oğlan, ilk oğul» şeklinde bir anlam çıkarılabilir. M. Curtubayev'in analizine göre ortaya «Kurt soyundan gelen ilk oğlan» gibi bir anlam çıkmaktadır. Ancak, burada önemli bir hususu belirtmek gerekir ki, «kurt» sözünün eski Türkçe'de ve genel olarak bugünkü Türk lehçelerindeki adı «börü/börü» (Karaçay-Malkar Türkçesinde: börü) şeklindedir. Kaşgarlı Mahmut, «Oğuzca» olarak kaydettiği «kurt» sözünün, sadece Oğuz Türklerinde kullanıldığını söylüyor.¹³ Bugün, Türkiye Türkçesi dışında, Karaçay-Malkar Türkçesinde ve genel olarak Türk lehçelerinde «kurt» sözü «küçük solucan ve solucangillerden olan hayvanlar» için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise «kurt» sözü, Karaçay-Malkar Türkçesindeki hem «börü» sözünün karşılığı, hem de «küçük solucan» sözlerinin karşılığıdır. Yani, M. Curtubayev, «Kurd (kurt)-Alavgan» incelemesinde, «kurd» sözünü «kurt» (börü) anlamında açıklarken burada yanılmıştır. Ayrıca, M. Curtubayev, V.İ. Abayev'in eski Osetçe dediği «varg» (kurt) sözü hakkında veya eski Osetçe'de hangi sözün «kurt» sözüne karşılık olduğu konusunda bir açıklama getirmemektedir. Bence, V.İ. Abayev'in eski Osetçe dediği «varg» (kurt) sözü, yine Türk-Moğol «barag» (köpek) sözünün Oset diline uyum sağlayarak (barag<varag<varg) girmiş şekli olabilir. Öte yandan «varg» ile «birag» sözlerinin, «barag» sözünden gelmesi kaydıyla, Osetçe'nin kendi içerisinde-

¹⁰ Curtubayev, M.Ç., 1991, s.158-159.

¹¹ Grimal, P., 1997, s.247-248-819.

¹² Curtubayev, M.Ç., 1991, s.159.

¹³ Tekin, T., 1987, s.3.

ki şive farklılıklarından kaynaklanan iki ayrı eş anlamlı sözler olması da mümkündür. Sonuç olarak, M. Curtubayev'in ileri sürmüştüğü, Oset Nart destanlarındaki tanrı-demirci Kurdalagon'un, Karaçay-Malkar Nart destanlarındaki Debet'in en büyük oğlu Alavgan'dan kaynaklandığı görüşü bence doğru değildir. V.İ. Abayev'in «Kurd-ala-varg-on» (Alanların kurt soyundan olan demircisi) şeklindeki açıklaması da şüpheli bir açıklamadır. Oset Nart destanlarındaki tanrı-demirci Kurdalagon'un kökeninin daha derin araştırılması gerekmektedir.

III. Debet'in Kökeni Hakkında Görüşler

Nart Debet, Karaçayca metinlerde «Devet» Malkarca metinlerde ise «Debet» olarak geçer. Biz, Karaçay-Malkar Türkçesi'nin genel fonetiği bakımından «Debet» şeklini uygun gördüğümüz için bu yazıda «Devet» yerine «Debet» i kullanacağız. Ancak, daha sonra genişçe açıklayacağımız üzere, «Devet/Debet» sözünün daha birçok varyantının olduğunu ve bu sözün Karaçay-Malkar Türkçesi'ne veya bir başka Türk lehçesine ait olmadığını şimdiden söyleyelim.

Karaçay-Malkarlı araştırmacılar Debet hakkında çeşitli görüşler ileri sürmektedirler. Prof. Dr. Magomet Habiçev, Karaçay-Malkar Nart destanlarında geçen kahraman adlarının halk arasında anlatılan çeşitli varyantlarını toplamış ve bunları etimolojik açıdan incelemiştir. Buna göre Debet sözünün varyantları: «Tavas, Davat, Devet, Debet» şeklindedir. M. Habiçev bunlardan Tavas ve Devet varyantlarını esas almıştır. M. Habiçev, Tavas sözünü, «Tav-As (Dağ-Ası/Dağlı-As)» şeklinde açıklıyor. Bilindiği gibi «As» kavmi, Alanların bir kolu ya da ikinci bir adı olarak kabul edilir. M. Habiçev bu bağlamda Tav-as sözünün «Dağlı As» anlamında açıklanabileceğini söylemektedir. M. Habiçev, Tavas'ın, «Hırs-Biyçe» adında bir kadın Nart kahramanın oğlu olduğunu söylemektedir. M. Habiçev'in ileri sürdüğü bu görüşe göre ortaya: «Hırs (Rus)-Biyçe (Prenses)» gibi bir anlam çıkıyor. M. Habiçev bunu, «Eski Silav kavimlerinden birinin adı «Hros» veya «Hors» tur. Karaçay-Malkar Nart destanlarında geçen Hırs-Biyçe'nin, Hros veya Hors isimleriyle bir bağlantısı olabilir» şeklinde açıklıyor. M. Habiçev, Hırs-Biyçe'nin oğlu olan Tavas'ın, Rusça «Davit» anlamına geldiğini söylüyor. Rusça'da, özel isim dışında; «Davat: Davet etmek, çağırmak (ünlem: haydi!); Davit: ezmek, sıkmak» anlamlarına geliyor. M. Habiçev'in kendisi de bu «Hırs-Biyçe» (Rus prensesi) sözüne bir anlam veremediğini belirtiyor. M. Habiçev'in ikinci bir görüşü ise «Devet» sözüyle ilgilidir. M. Habiçev, Devet sözünü; «Dev (dev/kuvvetli)-et (çokluk eki)» şeklinde açıklıyor.¹⁴ Buna göre bu etimolojik incelemeden, «Devler, kuvvetliler» gibi, bizi tatmin etmeyen bir açıklama ortaya çıkmaktadır.

İsmail Miziye, Karaçay-Malkar Türklerinde «Debo» adının çok kullanıldığını bunun da «Debet» sözüyle bir bağlantısı olduğunu ileri sürüyor. Ona göre, «Debo» sözü eski Türk boylarından olan «Tobolar» ın (Toba/Topa) adından miras kalmıştır.

¹⁴ Habiçlanı, M., 1975, s.220; habiçev, M., 1998, s.34.

«Debo» sözü ile «at, et» çokluk veya soy-sop ekinin birleşmesiyle de ortaya «Debet» sözü çıkmıştır.¹⁵ Buna göre karşımıza «Debo-oğlu/Debo-oğulları» şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Öte yandan, İ. Miziyev, İskitlerin tanrıçası «Tabiti» sözü ile «Debet» sözü arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir.¹⁶ Tabiti, İskitlerin «aile-ev-ocak» tanrıçasıdır.¹⁷ Bana göre, İ. Miziyev'in, Debet sözü hakkında ileri sürmüş olduğu her iki görüşü de, şekil ve anlam bakımından «Debet» sözünü açıklayıcı değildir.

Mahti Curtubayev ise; Debet sözünü etimolojik olarak; «dıp/tıp (ateş/ateşli)-bet (yüz)», yani «güneş» şeklinde açıklamaktadır. M. Curtubayev'e göre, Karaçay-Malkarlılar eskiden güneşe «Dıpbet» diyorlardı ve bu söz daha sonra Nartların demircisi Debet'in adı olmuştur.¹⁸ M. Curtubayev, bu «dıp/tıp» sözünde herhalde, Karaçay-Malkar Türkçesi'ndeki «tıbir/tıpir» (ocak) sözünden esinlenerek açıklamaya çalışmaktadır. Ancak, M. Curtubayev'in ileri sürdüğü bu açıklaması biraz şüphelidir. Çünkü, Karaçay-Malkar Türkçesinde veya diğer Türk lehçelerinde «dıp/tıp» (ateş/ateşli) şeklinde bir söze rastlayamıyoruz.

IV. Debet ve Davut Peygamber Arasındaki Benzerlikler

Yukarıda belirtildiği gibi, Debet'in kökenini araştıran bilim adamları, «Debet» sözüne genellikle şekil yönünden açıklamalar getirmeye çalışmışlar, Nartların demircisi Debet ile demircilik yeteneğiyle meşhur Davut Peygamberin aynı kişiler olduğunu fark edememişlerdir. Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan Debet'in, «Davut/Devet» şeklinde varyantlarının olduğunu söylemiştik. Debet'in «Davut/Devet» varyantları ile «Davut» adı arasındaki benzerlikten yola çıkarak, Nartların tanrı-demircisi Debet ile çeşitli mucizeleri ve «demircilik» sanatıyla ünlü Davut Peygamberi karşılaştırdığımız zaman bu ikisinin ad benzerliği ve «demircilik» özellikleri bakımından aynı kişiler olduğunu görüyoruz. Debet ile Davut Peygamber arasındaki şaşırtıcı benzerlikleri göstermeye geçmeden önce, Davut Peygamber hakkında kısa bir bilgi verelim.

Davut Peygamber, İsrail oğullarının büyük atası olan İshak'ın soyundandır. Davut Peygamberin babasının adı İsha'dır. Davut Peygamber, İsha'nın en küçük oğludur. Davut Peygamber, aynı zamanda bir kraldır. Saltanat ile peygamberliği bir arada yürüten Davut Peygambere dört büyük kitaptan biri olan «Zebur» indirilmiştir. Davut Peygamber ile ilgili rivayetlerde; onun usta bir «demirci-sanatkar ve iyi bir cengaver olduğu anlatılır. Davut Peygamberin adı, Kuran-ı Kerim'de 16 kere geçer. Peygamberliği dışında kendine has bazı özelliklerinin dile getirildiği bu ayetlerden ayrı olarak, sahih hadislerde de «Davut» adından çokça bahsedilir. Davut Peygamberin «19 oğlu» olmuştur. Kendisi vefat edince, yerine kral ve peygamber olarak, en küçük oğlu Sü-

¹⁵ Miziyev, İ.M., 1991, s.161.

¹⁶ Miziulu, İ., 1993, s.28.

¹⁷ Durmuş, İ., 1993, s.51; Tavkul, U., 1997, s.1902.

¹⁸ Laypanov, K.T., Miziyev, İ.M., 1993, s.64; Curtubayev, M.Ç., 1991, s.157.

leyman Peygamber geçmiştir. Musevi kaynaklarına göre, Davut, güçlü bir kral ve kumandan, Yahudileri geniş topraklara hakim kılmış bir Peygamberdir.¹⁹

Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan, Nartların «demircisi» ve «19 oğlu» olan Debet/Devet ile Allah tarafından kendisine bahşedilen «demircilik» yeteneğiyle mehur ve yine «19 oğlu» olan Davut Peygamber aynı kişilerdir ve «Debet/Devet» sözü de «Davut» sözünün Karaçay-Malkar Türkçesi'ne uyum sağlayarak girmiş şeklidir.

Davut Peygamberin sahip olduğu demircilik sanatı ve diğer vasıfları Kuran-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır: «Allah ona (Davut'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti (Bakara/251); Ona (Davut'a), sizi savaşta korumak için zırh yapma sanatını öğrettik, artık şükreder misin? (Enbiya/80); Ona (Davut'a) demiri de yumuşattık. Uzun zırhlar yap, onları dokumada intizamı gözet diye (buyurduk) (Sebe/10-11).»²⁰

Davut Peygamberin demiri ateşte kızdırmak ve dövmek için örse, çekice ve balyoza muhtaç olmadan çıplak elleriyle demiri hamur gibi eğip bükmesi ve demire dilediği şekli vermesi, ilk kez halkalı zırhı yapması ve demircilik sanatını nasıl kazandığı İslamî rivayetlerde şöyle anlatılır: «Allah, Hz. Davut'a peygamberlik ve saltanat ihsan buyurdu. Ona Zebur kitabını verdi. Memleketini idare için lazım gelen bilgileri öğretti. Ona pek güzel, pek ahenkli ve pek tatlı bir ses verdi. Demiri yumuşatıp zırh yapma sanatının inceliklerini bildirdi. Onun şahsına has olmak üzere, ona dağları ve kuşları musahhar kılmıştı. Hz. Davut'un bir de demiri hamur gibi eritme mucizesi vardı. Demir, hiç ateşe sokmadan, mübarek elinde bir mum misali eriyor ve ona istediği şekli verebiliyordu. Yeryüzünde savaşlarda giyilen yumuşak zincir örgüsü şeklindeki halkalı zırhı ilk defa Hz. Davut yapmıştır. Ondan önce de demir zırh biliniyordu. Ama o zırhlar önden ve arkadan geçen kapak levhalar şeklindeydi.»²¹

Davut Peygamberin dağlarla, taşlarla ve kuşlarla konuşabilmesi, İslamî rivayetlerde şöyle anlatılır: «Davut: Ey benim babam, dedi. Dağlarda koyunlarımı otlatırken Allah'ı zikrediyordum. Ne var ki, o anda hiç umulmadık bir şey oldu. Bütün dağlar da benimle beraber zikir ve tesbih etmeye başladılar. Dağlar, taşlar ve kuşlar onunla beraber Allah'ı zikrediyorlardı.»²²

Nartların demircisi Debet'in dağlarla, taşlarla ve yıldızlarla nasıl haşır neşir olduğunu ve çıplak elleriyle nasıl demiri döverek kılıçlar yaptığını Karaçay-Malkar Nart destanlarından öğrenelim:

¹⁹ Bursalı, M.N., 1991, s.18-67; Aydemir, A., 1996, s.151-152.

²⁰ Bursalı, M.N., 1991, s.18-67.

²¹ Bursalı, M.N., 1991, s.18-67.

²² Bursalı, M.N., 1991, s.18-67.

Ateş tanrısı ateşin dilini öğretmiş
Yer tanrısı taşların dilini vermiş
Debet'e baş eğiyoruz dediler taşlar
Baş eğiyoruz dediler gökte yıldızlar
Elleri dayanıyor kor demire
Vardır gücü kor demiri bükmeye
Demir ona hamur gibi olmuş
Nasıl isterse öyle bükmüş
O Nartlara demirleri pişirmiş
Demirlerden zuhrlar yapıp giydirmiş

Davut Peygamber ve onun üstün demircilik sanatı, başka Türk boylarının sözlü edebiyat ürünlerine de girmiştir. Prof. Dr. Abdülkadir İnan bunu Kırgız-Kazak ve Tarancı (yeni Uygur) baksılarının dua ve efsunlarında²³ şöyle tespit etmiştir:

Ovadan gelen oypatım, kırdan gelen beyzadem
Davut peygamber, er Davut!
İlk önce, Tanrı-bismillah diye işe başlayalım, bismillah
Kaygan geçit, dar yolda, koru Tanrım her yolda
Düştüğümde güç ver, sürçtüğümde güç ver.
Tarancı baksılarının dualarında ise Davut Peygamber şöyle anlatılır:
Demirciye pir, Hazreti Davut Peygamber
Bir isteğim sizlerden, bir dileğim pirlerden
Pirler hakkına diliyorum, tuğlar hakkına diliyorum.

(Devam edecek)

İdarenin notu: Eski Sovyetler Birliğindeki İslam Dinine mensup yazarlar, İslam Dini ile kendi dillerine (morfolojileri değişerek) giren kelimeleri tefrik edemediklerinden çok kez hataya düşmüşlerdir. Mesela; Dâvet (çağırma) anlamına gelen sözcük Karaçayca (Türkçe) değildir. Hal böyle olunca bu sözcüğü "Davat-Şahıs ismi olarak kullanılır" sözcüğü ile karıştırmamak gerekir. Keza, M. Habiçev'in "Hırs/Rus", "Hırs Biççe/Rus Prensesi" açıklamaları ise fevkalâde yanlış bir izahtır. Zira 2-3 bin yıl öncesinin efsanelerinde "Rus" isminin olması mümkün değildir.

Devet/Debet sözcüğünün "Dev-bet / Dev-yüzlü" sözcüğünden gelme ihtimali çok kuvvetlidir. Karaçaycada bu şekilde yapılan isimler pek çoktur. Bapbu-bet/Somun yüzlü, Beder-bet/Ütanmaz yüzlü, Ak-bet/Ak yüzlü, Carık-bet/Aydınlık yüzü... gibi Davut ile Devet arasında ilişki kurmak da doğru olmasa gerek. Tarihi bir gerçek olan Hz. Davud ile Nart kahramanı "Devet" arasında nasıl bir ilişki olabilir?

²³ İnan, A., 1995, s.121-123-133-141.

İMAM NACMUDDİN*

BÖLÜM

—I—

M. TAHİROV

Dağıstan ve Çeçenistan'ın dördüncü İmamı hotsalı Nacmuddinde, bu yüksek göreve XIX. asrın büyük imamları gibi o da, her cemaat ve toplulukça ilmi, hüneri, atılganlığı ve aksiyonuyla öne çıkarıldı. Onun kendisinin ve halkının önüne koyduğu meseleler, önceki imamların meselelerinin benzeriydi: Kuzey Kafkasya Müslüman Halkını özgürlüğüne kavuşturmak, kendi dinleri İslam'a, atalarının adetlerine uygun bir hayata geçmek, kendileri için önemli, kıymetli ve kendilerinin alışık olduğu hal ve davranışların prensiplerini ayağa kaldırmak ve şeriatın temiz ülkesini yeniden düzenlemek. Bu heybetli, yüksek ideali geçen asrın ve bu asrın başlangıcında, bizim atalarımızın fikir ve akıllarında, yaşam biçimlerinde görüyoruz. Büyük imparatorluk gücünün zorbalığında ve zulmünde kaldıklarına bakmaksızın onlar hiçbir zaman unutmadılar, ümitsizliğe düşmediler, ne zaman olsa da Allah'ın yardımıyla özgürlüğe kavuşacakları fırsatları gözetlediler. Bunun için kendilerine düşeni yapmaktan asla geri kalmadılar.

Önceki İmamlarınki gibi zahmetli, karışık ve belalarla doluydu hotsalı Nacmuddin'in yaşamı da. O da, Gazi Muhammed İmam gibi Rus İmparatorluğunca öldürüldü. Önceki İmamların arada bir de olsa akla, hatıra getirip haklarında birkaç iyi söz söylemek mümkün olmuşsa da, İmam Nacmuddin hakkında iyi ya da doğru bir söz söylenmesine hiçbir surette izin vermedikleri gibi, halkın ve ülkenin düşmanı olduğu yayılarak yetmiş yıldır ona söylenmemiş yalan, iftira ve itham bırakılmadı. Halkın ondan nefret etmesi için olmadık şeyler uyduruldu, kötü bir kişi olduğu üzerine bin bir yalan söylendi. O öldürülünceye kadar hayatının aksiyonu ve insanlarla olan diyalogunun devam etmiş olması da gösteriyor ki halk arasında onun saygınlığının yüksek olduğu ve halkın ısrarla peşinden gittiğidir.

Nacmuddin 1858'de, Andi ilçesinin Hetsob Köyünde, Şamil İmamın en meşhur naiplerinden biri olan Donogo Muhammed'in ailesine katıldı. Donogo için, halk arasında çok cesur, yiğit ve savaşçı kimliği öne çıkmıştır. Son güne kadar İmama karşı dürüst kalarak bağlılığını korumuştur. Devrimden sonra Nacmuddin'in babası "Şamil İmamın hazinesini yağmaladı ve onun eşyalarına el koydu" gibi iftiralar hakikatle bağdaşmayan tamamen yalan haberlerdir. Açıkça bilindiği gibi, Çar hükümeti ona dokunmadığı gibi, onun mal varlığına da bir şey yapmadılar. Buna sebep olarak, onun halk arasında sözü geçen, sözü dinlenir ve geniş halk kitlelerince kabul gören biri olmasındandı. Donogo iş yürütebilen tahlilli biriydi. Ölünceye kadar (1888) Avar Bölgesinin naibi olarak görev yaptı.

Nacmuddin, yaygın şöhretli bir babanın oğlu olması ile halk arasında tanındı, kabul gördü. Babasının ölümünden sonra, onun şöhret ve zenginliği ona geçti. Nacmuddin'in büyük kardeşi Abdullatif Hacı meşhur bir alimdi. Babasından kendi hissesine düşen mirası almadı. O küçük kardeşi Nacmuddin'den farklı bir yapıya sahipti. Nacmuddin'de

ise yüksek bir kavrayışla birlikte idare yeteneği özellikleri vardı. Babasının evinde, Avarların en iyi adet ve geleneği ile zengin ve derin bir öğrenim gördü. Dağıstan'da meşhur bir alim olarak ün yaptı. Onun fikir ve görüşlerine Dağıstanlı olmayan alimler de değer verirdi. İlim cihetinden, özellikle dini ilimlerde Türkiye'de yaygın şöhreti olan şeyh Şerafeddin tarafından da ilim yanı tasdik ediliyordu. Nacmuddin yalnız Türklerin alimleri arasında değil, Arap dünyasındaki ilim ehline de kabul ediliyor, yakın komşu bölgelerde vaz ve nasihatleri izlenerek öne çıkıyordu.

Babasının ölümünden sonra Nacmuddin'in etkisi ve şöhreti daha da yaygınlaştı. Burada hatırlatılması gereklidir sanırım, onun annesi aşağı Cungut Larağlarından (kumuk). Yüksek ilmi seviyesi, şöhreti, zenginliği ona kimselerin yetişemeyeceği bir ortam sağladı. Bazı çekemeyenler, bir takım sebepleri de bahane ederek Çar Hükümeti ile temasa geçerek, onun halk üzerindeki etkisini azaltmak, halkın gözünden düşürmek ve Avarların çevresinden, yöresinden uzak tutulması için Rus yetkililerine jurnallendi. Bu arada Uçakoyanın şefi olarak Samur nahiyesine gönderildi. Fakat, uzun süre orada kalmadı. Rusçayı çok iyi bilmemesinin yanı sıra, özellikle başkasından emir alıp hesap verir duruma tahammül etmeyişi gurur ve onuru gibi özelliklerinden dolayı çok geçmeden görevinden aldılar. Bundan sonra daha bir net olarak hükümete ve yetkililerine karşı geliyor, alevi olarak olumsuzlukları göstermekten çekinmiyordu. Eline fırsat geçen her yerde yönetim sorumlusu vali ile tartışma ve münakaşaya varan davranışlarıyla ona itaat etmemesi, Allah'tan başkasından korkmayan kişiliği, halk arasında anlatılıyor ve yayılıyor.

Varlıklı olmasına rağmen halkla gönül birliği sağlayabiliyordu. O, insanların zayıf ve güçlü yanlarını gayet iyi biliyordu. Onların idaresinden sorumlu olmadığı zamanlarda da onlarla olan diyalogunu ustalıkla sürdürmüştü. Bugünkü deyimle söylenecek olursa, Nacmuddin, Dağıstan'ın toplum hayatına faal şekilde katılan bir toplum bilimciydi ve siyasi bir hareketin öncüsüydü. Halkın Çarlık Hükümetine olan güvensizliğinden çok iyi yararlanıyordu. Bu yüzden 1905 ve 1917 yılları arasında, ihtilalin içinde hükümete karşı halkla organize olmayı başardı. İnsanların, halkın düşüncesine göre o, Şamil İmamın adetlerini, dini ve halkın tercihlerini koruyan ve Dağıstan'dan sorumlu Sovyet sistemi ve valisine karşı biri olarak ortaya çıktı.

1917'de Çarlık rejimine son verilmesi ve şubat ayında hükümetin burjuva devrimcilerin eline geçmesiyle Nacmuddinin Dağıstan'da şöhreti ve kabul görmesi daha da arttı. Dağıstan'da yapılacak işlere hükmetme konusunda daha da etkili konuma geldi. Çarizmin son bulması, devrilmesi haberiyle sevinen Avar Halkı, bu sevinci bir araya gelip değerlendirecek (ilk günler) bir ferahlık getiren devrimi iyiye yorumlayarak, aralarında ittifakla İmam Şamil'in yüksek şeriat nizamına yeniden dönme arzularını beyan ettiler. Sosyalizm ve komünizm henüz yeni yeni yerleşip yayılmaya başladığından halk ne bunları ve ne getireceklerini henüz bilemiyordu.

Bu şartlarda Nacmuddin'e halkın pek çoğunun güven ve bağlılığı arttı. Uzun Hacı, onun İmam olarak seçilmesini teklif ederek, halkın fikirlerini beyan etmelerini isteyerek Dağıstan, Çeçen, Kabardin ve Balkarların önde gelen temsilcilerini bir araya topladı. Bu vesile ile Andi Dağına beş bin kadar temsilci toplandı. İmam adaylıkları için Nacmuddin dışında birkaç kişinin daha isimleri geçiyordu. Bunların arasında Çeçenler de vardı. Ama

meşhur olması, tanınip bilinmesi, zeka ve kavrayışı, ilmi yapısı, değişik özellikleri üzerinde toplamış olması dolayısıyla adaylar arasında Nacmuddini aşacak biri yoktu. Halkın büyük ekseriyetiyle imam olarak Nacmuddin seçildi.

Nacmuddin dünyada olup bitenleri iyi biliyor ve Dağıstan'ın gidişatını dikkatli bir şekilde izliyordu. Kendisinin hakim olduğu harekete, Dağıstan'da mevcut olan politik gruplara, partilere, gerekli ilgiyi göstererek kimin ne becerebileceğini, kimin bir faydası ya da zararı olabileceğini biliyordu.

Gurur ve onuruna gölge düşürmeden, prens, subay ve bürokratlardan bir şeyler istemeden onları izlemeye tabi tutardı. Ama, dikkatli ve tedbirli yaklaşırdı Mahaç Dadaev'a ve Gelaeddin Korkmasov'a. Çünkü, bunlar öncülük yapıyorlardı Sosyalist guruba. Bunlardan gelebilecek şer'e karşı da tedbirli olarak ve hesaba katarak kendi çalışmalarını sürdürüyordu. Doğrusu o zaman da, Nacmuddin ile sosyalist gurup arasında oldukça uzun bir süre devam eden sürtüşmemelik Mahaç'ın öldürülmesinden sonra bozuldu ve ölümcül çekişmeye ve çatışmaya yöneldi. Özellikle bu, 1917'de Anayasa Meclisine Dağıstan Temsilcileri seçiminde yaşandı. İki ayrı gurup tam anlamıyla karşı karşıya geldi. Şeriatçıları yana olan blokla, Sosyalizmden taraf çıkan parti. "Mahaçinkiler", "Nacmuddininkiler". Şeriatçılar yayınladıkları bildiride "Bizim Kardeşlerimiz Dağıstan'ın Müslümanları" isimli bültenin ilk sayılarında; "Şu Sosyalistler bizim halkımızın istediklerini istemiyorlar. Siz Müslümanlığı (İslam'ı), kendi milletinizi seviyorsanız bizleri seçiniz Anayasa Meclisine temsilciniz olarak" diyorlardı.

Çekişmeli ve gergin geçen bu temsilcilik seçiminin üçte ikisini Nacmuddin taraflarının galibiyeti ile neticelendi.

Pek çok karışıklıklar oldu 1918 Ocak ve Şubat aylarında Dağıstan'da. O tarihlerde seçilen temsilcilerin çoğunluğu, Nacmuddin ve Uzun Hacı'nın birlikteliği ile Dağıstan'da şeriat devletine geçilmeye karar verdiler.

Bu uygulamalarından biri Ocak 1918 tarihindeki savaş döneminde oluşturduğu askeri birliği ile Temirhanşuraya gelen Nacmuddin kuvvetleriyle bölgenin merkez parti binasını kuşattı, fakat şehirde bir kargaşa ve isyan olmadı. Adalet ve düzen sağlandı. Ama bununla birlikte Nacmuddin ve Uzun Hacı şeriatın başkentini organize edemediler. Gerçek bir çatışma başladı, Bolşevikler ve Sosyalist guruplar ile İmam Nacmuddin taraftarları arasında. Her gün çatışmaya giden birliklerine hitap ederlerdi Nacmuddin, Uzun Hacı, M. Dadaev ve C.Korkmazov. Yine bir gün bir araya toplandıkları gün, bir araya geldiklerinde Nacmuddin'in İmamlığını tartışma gündemine getirdiler. Bilhassa sosyalist guruplar, özellikle sosyalist Mahaç İmamı dışlayacak, etki ve gücünü azaltacak yollar arıyordu. Bir konuşmasında Mahaç; "Bütün Dağıstan Halkının ortak beyanı şeriatın uygulanması doğrultusundadır. Biz de aynı şeyi söylüyoruz. Fakat şeriatçılar, şeriat adı ile halka eziyet etmesinler, zulüm yapmasınlar. Biz buna karşı savaşacağız" diyordu. Daha sonra o; "İşte şu meydana toplanıp Nacmuddini İmam olarak ilan ettik, ancak biz şimdiye kadar söylüyorduk, bundan böyle de söyleyeceğiz, bu bir zulümdür! Biz daima zulme karşı geleceğiz, onunla savaşacağız" demektedir. Görüldüğü gibi kuvvetli bir çatışma vardı. Asla istememesine rağmen şeriatın öğretilerine Mahaç bile razı olmak zorunda kalıyordu.

Ancak o, İmamın üzerine saldırıda bulunup onu bertaraf edecek planlar peşindeydi. Ayrıca bu Sosyalist grup Dağıstan'ın şeyhülislamı olarak akunili Ali Hocayı seçmek istiyorlardı. Onun seçimi ve öne çıkarılmasında halk ve din üleması ikiye ayrıldı. Larğlar (Kumuklar) ve Dargilerin bir kısmını Nacmuddin'in tarafından koparmayı başardılarsa da, İmamın aksiyonunu bu kopmalar etkileyemedi, Onun hareketini sarsamadı.

Bundan sonra, Dağıstan'da 1920'ye kadar çatışmalar ve karışıklıklar devam etti. Denikin'in Dağıstan'a gelmesi bu zahmetli ve zor yaşamı daha da güçleştirdi. Bu dönemde Dağıstanlı devrimcilerden Mahaç Dadaev, Ulubiy Buynakski öldürüldüler. Bu öldürülmelerinin hiç birinde Nacmuddin'in payı yoktu.

1920 yılında, yukarı Dağıstan'da Sovyet hükümetine karşı İmam Nacmuddin komutasında karşılıklı çatışmalar başladı. Şimdiye kadar bizim tarihçilerimiz nerede olursa olsun halk arasında karışıklık ve ayaklanma olmuşsa bu yazılır ve anlatılırdı. Ya kapitalistler tahrik etmişlerdir ya da içerdeki düşmanlar tarafından organize edilen bir fitne yorumu yapılır fakat, sıkıntı ve zulme tahammül edemeyerek halkın ayaklandığına inanılmazdı. Yine aynı şeyler tekrarlanırdı dağlarda meydana gelen olaylar için de "Türkler ve İngilizlerin tahrikleriyle kendi zenginliklerine yeniden kavuşmak için Nacmuddin vasıtasıyla karışıklıklar oluşturuluyor" denilmektedir. Aslında bütün bu ayaklanmalar tahammülü aşan zulüm ve sıkıntılardan kaynaklanıyordu.

Nacmuddin, kendisine bağlı müritlerle birlikte Çeçenistan tarafına çekildi. Teslim olmadı ve 1925 yılına kadar mücadelesini sürdürdü. Gidebileceği halde başka ülkelere gitmedi. Bu da gösteriyor ki o halk için çalışan, onurlu, mert ve yürekli bir liderdi. Hasavyurt, Almak ve yan yana devam eden Çeçen yerleşim alanlarında gizlenmiş olarak dışarda pek işi aksatmadan yürütüyordu. 1922'de Ahmed Han Avarskiye Sovyetlere göndererek "Kafkaslar'da oluşmakta olan özgürlüğün başka ülkelere dayanmadığı" halkın bütünü olarak seçimle halkın başına getirilmiş bulunan Nacmuddin İmamın Devlet Başkanı olarak kabul etmeleri gereği anlatılır. İngiliz ve Fransız hükümetleri yardımda bulunacaklarına söz vermişlerdi. Fakat bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. İmam, zor şartlar içinde de olsa değişik zaman ve mekanlarda mevcut naipleriyle bir araya gelir, insanları askere çağırmak için mektuplar yazardı. 1923'de İmam Nacmuddin'in organizasyonu ve başkanlığında Kuzey Kafkasya'da büyük bir kuvvet toplandı.

25 Eylül 1925'de Çeçenistan'da Vedüçi ismindeki vadide dört gün boyu devam eden savaşlar sonucunda Nacmuddin'in savunması kırılarak askerleri dağıldı. İmam esir düştü. Aynı yıl 15 Ekim'de işkence ile öldürülerek şehit edildi. Dağıstan'ın, Kuzey Kafkasya'nın son İmamı, 20'nci asrın en meşhur insanlarından biri olan Nacmuddin'in kismeti de bu şekilde son buldu.

(Yazı, kısmen kısaltılmıştır. B.K.)

* Bu yazı Dağıstan'da yayınlanan avarca «HAKİKAT» isimli gazetenin 28 Ocak 1992 tarihli sayısından Cafer BARLAS tarafından çevrilmiştir.

**MUHAMMED EMİNİN KUZEYBATI KAFKASYAYA
NAİP TAYİN EDİLMESİ ve
İMAM ŞAMİL'İN KABARDEY SEFERİ**

—

Mariyam İBRAHİMOVA
Çev. Musa RAMAZAN

1845 yılının sonbahar-kış ayları oldukça sakin geçmesine rağmen Doğu Kafkasya sınırlarında tikanıklık devam ediyordu. Kafkasya genel valisi feldmarşal Vorontsof Şamil'e esir düşmekten zor kurtulmuştu. En güzide asker başçıları ile prenslerden bir çoğunu savaş sahasında bırakarak sağ salım Tiflis'e dönebilmesi büyük başarı sayılmıştı.

Dargo seferindeki başarısızlığına rağmen Gnl. Vorontsov'a Kuzey Kafkasya'nın zaptı için bir şans daha verilmişti. İmam Şamil de Dargo'da Rus ordusunu perişan eden askerlerini, dinlenmeleri için eve göndermiş, kendisi de istirahate çekilmişti. Anlaşıldığına göre yeni bir sefer hazırlığı yoktu.

Ancak, beklenmeyen gelişmeler Şamil'in planının değişmesine sebep oldu. Kışın sonuna doğru Adigey'den Vedeno'ya gelen halk temsilcileri İmam Şamil'i ziyaret ettiler. Aralarında mısırlı Hacı Yusuf'un da bulunduğu temsilcileri Adigey naibi Süleyman Efendi İmam Şamil'e takdim etti. Hacı Yusuf Efendi acı bir haberle geldiklerini, İmam'ın elçisi olarak İstanbul'a gönderilen Şeyh Kurban'ın vefat ettiğini ifade etti: Karadeniz sahilinden İstanbul'a hareket edecek bir gemiye binmeyi başaran Şeyh Kurban, İmam'ın mektubunu İstanbul'da Sultan Abdülmecid'e teslim ederek oradan mukaddes toprakları ziyaret etmek için Mekke'ye hareket eder. Haç farızasını tamamladıktan sonra İstanbul'a döner ve Sultan tarafından İmam Şamil'e yazılan cevabî mektubu alarak Adigey'e gelir ve orada iken hastalanarak vefat eder. Hacı Yusuf Efendi "Onun vakitsiz ölümü hepimiz için büyük kayıp olmuştur" diyerek, sözlerini tamamlayınca, İmam Şamil ellerini açarak merhum için dua etti.

Şeyh Kurban, vefatından az önce, Sultan'ın mektubunu Yusuf Efendi'ye teslim etmişti.

Takdimden sonra Süleyman Efendi kendini tanıttı: "Ben kabardeyim, küçük yaştan itibaren İslamî ilimleri tahsil ettim. Haç farızamı ifa etmek için Mekke'ye gittim. Dönüşte, İslam Hukuku üzerine bilgimi geliştirmek için İstanbul'da kalarak yüksek medreseye girdim ve "ulema" ünvanıyla mezun oldum." Süleyman Efendi sözü Anavatan'daki bağımsızlık mücadelesine getirerek "Kafkasya'ya dönerek soydaşlarımın kalblerindeki din ve vatan sevgisini güçlendirmeye ve mücadeleye fiilen katılmaya karar verdim" diyerek, sözlerini şöyle sürdürdü: "İstanbul ile Adigey arasında sefer yapan gemilerde çeşitli ülkelere mensup ajanlar ve köle tacirleri cirit atmaktadır. Bunlar arasında, Türkiye'ye göç eden adigeler ile kabardeyler, keza polonyalı subaylar da bulunuyor. Adigey sahillerine genellikle İngiliz gemileriyle silah ve mühimmat da getirilmektedir. Şimdi, bizim de iyi silahlarımız ve barut imal eden ustalarımız var. Ama ne yazık ki bizleri İslam Sancığı altında birleştirecek dirayetli bir liderimiz yok. Bizi zafere ulaştıracak ve önderlik görevini üstlenecek bir lidere ihtiyacımız var.

Konuşmalardan sonra Süleyman Efendi, çerkaskasının fişenklğine yerleştirilmiş rule şeklinde sarılı bir kağıdı çıkararak İmam Şamil'e takdim etti: "bu, Sultan Abdülmecid'in mektubudur".

Mektupta Sultan şöyle yazıyordu:

"Yüce Allah'ın huzurunda, hürriyet mücadelesini yürüten İmam Şamil'e takdirleri-
mi ve sonsuz hürmetlerimi iletiyorum. Devlet-i Aliyye topraklarında yaşayan bütün vatan-
daşlarımın takdir ve hürmetlerini de iletiyorum. Yüce Allah'ın yardımıyla halklarımızın tek
sağcak altında birleşmelerini ve İslam düşmanlarına karşı muzaffer olmalarını niyaz edi-
yorum.

Gönderdiğin mektuptan, isteklerini ve amaçlarını öğrenmiş bulunuyorum. Diğer
dostlarımdan ayrı tutmaksızın va'adlerimi yerine getireceğime söz veriyorum. Savaşta ve
barışta bana güvenebilirsiniz.

Ülkelerimiz arasında açık denizin bulunması, karadan irtibatımızın olmaması se-
bebiyle ne yazık ki bilavasita askeri yardımda bulunma imkânımız yoktur. Yüce Allah'ın
yardımıyla mücadeleniz başarıya ulaşırsa, hem kalblerimiz hem de topraklarımız birleşe-
cektir.

Şimdiki durumda sınırları sıkı turalım. Mücadele gücümüzü kuvvetlendirmeye gay-
ret edelim. Bundan böyle aşağıdaki hususların ayrıntılı rapor halinde tarafıma iletilmesin-
de yarar olacağı kanaatindeyim: Yollar, ormanlar, ovalar, dağlar ve düzlüklerin topoğrafik
durumları ile güç kaynaklarınız ve askeri kuvvetiniz (sayı, donanım ve yedekler), keza
düşmanın asker sayısı, işgal edilmiş köyler ve kalelerin tahmini durumları bir haritada be-
lirtilmelidir.

Böylelikle ben de genel vaziyet hakkında bilgi edinme fırsatı bulacağım."

Sahib-i Taht-ı Aliyye Sultan Abdülmecid

İmam Şamil mektubu okuduktan sonra: "Sultan'ın isteklerinin tümünü tam olarak
zat-ı şahanelerine arzedeceğim. Fakat kağıt üzerinde yer alması istenilen bilgilerin topla-
nabilmesi için zamana ve uzmanlara ihtiyacım var" dedi.

Süleyman Efendi hafif bir gülümseme ve saygıyla: "Biz de üzerimize düşeni yapa-
cağız. Mısırlı Hacı Yusuf Efendi aynı zamanda inşaat ve idari sahalarda da bilgi sahibi-
dir. Keza matematik alanında da yeterli bilgiyi haizdir. İstenilen bilgilerin kağıt üzerine ge-
çirilmesi işine yardımcı olabilir" şeklinde, görüşlerini bildirdi.

İmam Şamil de: "Sizlere teşekkür ediyorum. Alim ve sanatkârlara çok ihtiyacım
vardır. Şayet vazife kabul ederek yanımda kalırsanız sizlerin bilgi ve tecrübelerinizden
faydalanma imkânı bulacağım" diye, mukabelede bulundu.

Mısırlı Hacı Yusuf: "Saygıdeğer İmam, size teşekkür ediyorum. Bendeniz yüce Al-
lah'ın yardımıyla hizmetinize hazırım. Sizinle birlikte olmak benim için mazhariyettir, bu-
na mecburuz zaten", diyerek olumlu karşılık verince, tekrar söze başlayan İmam Şamil:
"Doğru söylüyorsunuz, aynı yolda yürüyenleri Allah birleştirir. Sizler üst düzeyde görev
yapanların başında bulunacaksınız. Şayet yeterli sayıda okumuş, bilgili kadrolarım olsay-
dı, kendi iç sorunlarımızın halli kolaylaşır ve bu sayede müştereken hareket etme şuuru-
na kavuşarak davamıza daha iyi hizmet edebilirdik. Keza, sizin gibi bilgili ve birikimli in-
sanlarımız çok olsaydı, devlet işlerimizin düzene girmesi kolaylaşırdı ve böylece Sultan'ın
edinmek istediği bilgileri üç gün içinde hazırlayarak cevap gönderebilirdik" dedi.

Bilahare, tayin edilen günde naip, kadılar, mollalar ve diğer İmamat görevlileri
"Divanhane" de toplandılar.

İmam Şamil, Kuzeybatı Kafkasya'dan (Adigey'den) gelen delegeleri takdim ettik-
ten sonra Sultan Abdülmecid'den gelen mektubu okuttu, kendi düşüncelerini anlattı ve
sözü Süleyman Efendi'ye verdi.

Süleyman Efendi sakin ve heyecanlanmadan düzgün cümlelerle söze başladı:

"Uzun yıllardan beri halklarımız, özellikle Dağıstanlılar ve Çeçenliler yorulmadan, ümitsizliğe düşmeden tanrıtanımazlara karşı mücadeleyi sürdürmektedirler. Bu tanrıtanımazlar bizi esir etmeye ve vatani zaptetmeye gelmişlerdir. Bizim topraklarımız coğrafi bakımdan, Dağıstan ve Çeçen'den daha kolay işgal edilmeye elverişlidir. Adigey'i üç cihetten tanrıtanımazlar ve onların müttefikleri kuşatmıştır. Dördüncü cihette bulunan kardeş Türkiye ile aramızda uçsuz bucaksız bir deniz bulunuyor ve bu yüzden bize doğrudan yardım etme imkânları da yoktur. Sultan Abdülmecid istese bile yardım edemez. Zira, bizim sahillerimiz Rusya'nın donanması tarafından abluka altında tutulmaktadır".

Sözün burasında İmam Şamil:

"Sizin bölgeniz Osmanlı Devleti'ne bizden daha yakındır. Buna rağmen yardım alamadığınızı söylüyorsunuz. Bu durumda bizler Sultan'dan yardım geleceğini nasıl ümit edebiliriz?"

Süleyman Efendi cevaben:

"Saygıdeğer İmam! Sizin de bizim de eksikliğimiz ve talihsizliğimiz bir birinin aynıdır. Ancak, Osmanlı Devleti ile sürekli ilişki kurarak gizli ve dolambaçlı yollardan neler elde edebiliriz? Bunu araştırmamız lazım" dedi ve sözlerini şöyle sürdürdü:

"Bizler (benzetmek gibi olmasın) koyun sürüsü gibiyiz. Böyle giderse düşmana hepten yem olacağız. Bize bir çoban, liyakatlı bir önder gönderiniz. Sizlerle aynı kaderi paylaşan Adigey halkı sizin himayenizde kendisini daha iyi yönetecek birine ihtiyaç duymaktadır. Buna bir çare bulunmazsa, Adigey'in okumuşları, varlıklıları ve diğer ileri gelenleri yavaş yavaş Atayurdumuzu terkedip Türkiye'ye göçecekler. Zavallılar ve çaresizler de düşmanın eline terkedilecek".

Süleyman Efendi böylece sözlerini tamamladıktan sonra üstad Şeyh Cemaleddin Hüseyin söz aldı:

"Allah'a şükürler olsun ki gerçekleri açık yüreklilikle dile getiren değerli insanlarımız var. Sizler, Adigey'in temsilcileri, meselelerimize doğru teşhis koyarak isabetli bir çözüm bulabilmek için buraya gelmiş bulunuyorsunuz.

Gerçekten, sizi çekip çevirecek bir naibe ihtiyacınız var. Bu kişi akıllı, ileri görüşlü, metin, halka sahip olacak, ülkenizi iyi yönetecek mümin bir zat olmalıdır ki Çerkesler'i "Gazavat bayrağı" altında toplayabilsin. Bizler de sizlere yardıma mecburuz".

Şeyh Cemaleddin'den sonra, İmam Şamil tekrar söz alarak:

"Sizlerin samimiyetine inanıyorum. Birliği sağlayacak, yönetimi deruhte edecek kabiliyette birine ihtiyaç vardır. En büyük güçlük dil sorunudur. Bizde adigece bilen (aranılan özelliklere sahip) sadece iki kişi var. Eğer yönetici yönettiği halkın ana dilini bilmiyorsa, yönetim işi zorlaşır ve iyi bir yönetim de olmaz. Demin de söylediğim gibi sizin dilinizi bilen ve yöneticilik liyakatını taşıyan iki elemanımız var. Biri, bizim devlet yönetimimizin genel sekreterliğini yürüten Muhammed Tahir, diğeri de eskiden Adigey'de uzun yıllar kalaycılık yapan Dağıstanlı Lak kabilesinden (Gazi Kumuk) bir zatın oğlu, yüksek medrese mezunu, herkes tarafından tanınan ve saygı gören arkadaşımız Muhammed Emin" diye konuştu.

Toplantıya katılanlar gözlerini bir anda mütevazî görünüşlü ve akıllı selimiyle tanıyan dağlıya çevirdiler: Bu zat, bir kenarda sessizce oturan ve elinde bir kitap taşıyan Muhammed EMİN'di.

İmam Şamil:

"Hiç şüphesiz kardeşimiz Muhammed Emin bu şerefli vazifeyi reddetmeyecek

Çerkesya (Kuzey Batı Kafkasya) naipliğini üstlenerek müşterek gayemizin gerçekleşmesine hizmet verecektir."

Muhammed Emin söz alarak mahçup bir tavırla:

"Hiçbir zaman yüksek mevki sahibi olmayı gaye edinmedim. Sadece diğer soydaşlarım gibi bana düşen görevi yapmaya çalıştım. Hatta alt düzeyde bir yöneticiliğe dahi özenmedim. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in tavsiyelerine uyarak ilim öğretme vazifesiyle görevliyim. Bu sebepten halkın yönetimi, birlik ve beraberliğin sağlanması gibi hususlarda (siyasî) tecrübem yok".

İmam Şamil:

"Sen kendine has özellikleri olan, bilgi sahibi mükemmel bir insansın. Bir idareci için gerekli olan sadelik, doğruluk, bilgi, kanunlara aşinalık... gibi vasıfların hepsi sende mevcuttur. Keza sağduyu, mertlik ve metanet gibi erdemlere de sahipsin. Pekalâ idarecilik yapabilirsin, Naiplik görevini de deruhte edebilirsin".

Süleyman Efendi de Muhammed Emin'e dönerek:

"Görevi reddetmeyiniz, neticesinden de kuşkuya düşmeyiniz, Allah'ın ve Resûlû'nün gösterdiği yolda hizmet edeceksiniz" dedi ve İmam'a dönerek "Yüce İmam, siz de buyruk veriniz ve bu atamanın şarta bağlı olmaksızın gerçekleştirilmesini sağlayınız. Şayet işi recaya bırakırsanız, Adigey halkı yalnızlığa itilecektir. Bu takdirde, siz öldükten sonra geniş kanatlı melekeler gelip (halkımıza yardım etmediğiniz için) sizi sigaya çeceklerdir. Keza İslam birliği de yara alacak".

"Peki" diye söze başlayan Muhammed Emin: "İsteklerinizi yerine getireceğim. Ancak bir şartım var, Süleyman Efendi'nin mücadelemizin sonuna kadar İmam'a ve bana sadakat göstereceğine dair yemin etmesini istiyorum".

Süleyman Efendi, Kuran'ı Kerim'e elini koyarak şu yemini yaptı. "Mücadelemizin sonuna kadar İmam'a ve sana (M.Emin'e) bağlı kalacağımıza yemin ederim".

İmam Şamil, Adigey'de idarî müesseselerin kurulması, asker toplanması ve silah temini için İmamat hazinesinden maddî yardım yapılacağını da söyledi ve şöyle devam etti: "Kısa zamanda Türk Sultanı'na cevap hazırlanacak, Adigey'de görevlendirilen Naip ve maiyetinin Adigey'e güven içinde ulaşması sağlanacaktır".

(Toplantıdan sonra) Mısırlı Hacı Yusuf hemen faaliyete geçerek İmamat'a ait yerlerin topoğrafik haritasını hazırlamaya koyuldu. Bilgi sahibi kişilerin de yardımıyla sınırların krokisi, arazinin durumu, dağlar, ovalar, vadiler, ormanlar vs. hazırlanacak olan haritada yer alacaktı. Zamanın az olması sebebiyle Çeçenistan ve Dağıstan'da görevli naiplerden bir çoğu da bu işe yardımcı olmaya çalışıyorlardı.

Mısırlı Hacı Yusuf'un en önemli yardımcısı Çoh köyünden Hacı Ali idi. O, Tiflis Real Mektebini bitirmişti. Yetenekli bir genç olan Hacı Ali rusça, gürcüce, avarca ve tatarcaı çok iyi biliyordu. Bu meyanda Illısu sultanı namıyla maruf Danyal Bek de çalışma heyetine dahildi.

Heyet, kısa zamanda ayrıntılı açıklamaları da içeren bir harita hazırlayarak İmam'a takdim etti. İmam Şamil, haritanın takdimi sırasında, heyette başarıyla görev yapan Hacı Ali'yi tanımaktan memnun olduğunu ifade etti.

(Devam edecek)

(Mariyam İbrahimova'nın 1991'de Moskova'da yayınlanan "İmam Şamil" isimli kitabından alınmıştır).

Karaçay Halk Edebiyatı Araştırmaları...

Karaçay comakla...

ÜÇ EGEÇ

Ertde ertde bir kişini bir katını bıla üç kızı bolğandı. Künnü birinde katını öle tebreğendi. Kızların katına çakırıp osuyat etgendi: "Atağız katın alırğa süyse tıymağız, kesi alırğa süymese da 'al' dep kışmağız." Katın ölgenden sora talay cıldan kişi bir katın alğandı. Alay bolğanlıkğa katın duniyanı başında bolmağança bir caman katın bolup çıkğandı. Öge kızlarına aşarık bermey, aç etip tebreğendi. Ataları çegetge ağaçğa bara da alma, kertme keltire, kızla da anı aşay talay cılnı çaşağandıla. Bir colda kızla atalarına bılay aythandıla: "Atabız, sen beri taşıp köp kıynalasa, andan ese bizni kesibizni da elt, talay zamanña barır kibik köp cıyarbiz".

Ol kün ataları ağaçha ketgendi. Colda bara bara cüregine aman akıl tüşgendi: Men bılanı cazğıda alma, kertme bıla keçindireme, kış kelse va ne aşatırıkma? Katınım a aşarık berlik töldü, açdan ölüp kalırğa bollukdula. Andan ese menden taşada ölsünle, degendi. Ol kün çegetni tereninde bir alma terekni түbünde bir teren uru kazğandı. Urunu başın çırpıla bıla caphandı. Üsüne almala, kertmele cayğandı da ketgendi. Ekinçi kün üç kızın da ol terekni katına eltip kögetleni cıydırıp başlathandı. Kızla kögetleni cıya kelip urunu başına barğanlay, çırpıla oyulup üçüsü da birgeley uruğa tüşüp ketgendile. Ataları va guzaba arbasına minip üyüne kaythandı. Katını sorğandı: "Kızlanı kayda koyup kelese" dep. "Da, çaşarğa koymay ediñ, endi beri kaytmazça etip keleme" degendi.

Kızla urunu түbüne ketgenden sora cılağandıla, taralğandıla, kıcırik-sıyıt etgendile, alay bolğanlıkğa boluşluk eter adam tabılmağandı. Gitçe egeçleri akıllı em ciger tişiriv bolğandı. Ol kolları, tırnakları bıla küreşip urunu bir kabırğansın kazıp, barı çığarça col etip tebreğendi. Talay künnü içinde col açhandı, urudan çıkğandı, eki egeçin da çığarğandı. Alaydan, tuvra üyelerine barırğa umut etip cürügendile, alay bolğanı üçün colda acaşhandıla, çegetni andan da terenine kirendile da çığalmay tohtağandıla. Kündüz alma, kertme degença kögetleni kaba, keçe da bir miyik terekni üsüne örlep kalkırğa küreşe talay künnü ozdurğandıla.

Bir keçe, bıla minip turğan terekni түbüne bir Han bıla cıyını uvğa aylana kelip tohtağandıla, keçe alayda cathandıla. Ol ariğan adamla keslerin teren cukuğa horlathandıla. Ala bılay cuklağanlay, kızlanı kiçisi terekden tüşgendi. Uvçulanı cıltırğan çepkenlerin camağandı, üzülgen tüymelerin tikgendi. Artmaklarına karağandı da, egeçlerine kesine da ceter çaklı bir azıkını alıp biyağı miyik terekke örlegendi.

Tañ athandı, kün tiygendi. Uvçula uyanıp karasala, cırtılğan çepkenleri camalıp, üzülgen tüymeleri tigilip, azıklarından da bir kesegi korap turğanın körgendile. "Ey, bılay da bir iş bardı!" dep, Hanña hapar aythandıla. "Da, bılayda el çok, üy çok, kim kellikdi, canıla bolurmusuz?" degendi, Han. "Alay bolsa da tört canıgızğa bir karağız." kesleri түbünde cathan mazallı terekni başına karasala, üç kız butaklarına oturup tura.

"Tüşügüz түbüne!" degendi, Han. "Biz sizge amanlık etmezbiz". Kızla tüşgendile,

Han sorğandı: Ne aylanasız, ne cürüysüz? Üyügüzden da nek ayırılğansız", dep. Kızla bolğan bolumların çaşırmay Hanña comaklağandıla. "Da, sizni üygüzge eltir edik, alay a anda da sizge carık çokdu. Andan ese, men sizni kesi üyüme elteyim, razı bolsağız. Alay, siz maña katın bolsağız nege cararığızni aytığız". degendi.

Tamada egeç aythandı: "Sen meni katınña alsañ, kerek künde bir cañız keçege seni kesibe, askeribe da kiyim tigip hazırlarma!". Ortançı egeç da: "Sen meni katınña alsañ, kerek künde bir keçege seni askeribe sav cılğa ceterça azık etip aşırırma" degendi. Kiçi egeç a bılay aythandı: "Men da saña duniyağa tuvmağança altın kekelli bir çaş bıla altın çaçlı bir kız tabarma". Ol közüvde Han katınsız bolğandı, üçüsün da katınña alğandı, kalasına caraşdırğandı.

Künleni birinde Hannı atlanırğa esine tüşgendi. Tamada katınına aythandı: Endi men uzak cılğa askerlikge barama. Kesime, nögerlerime da kiyim tik" dep. Andan ozup ortançı katınına "Sen da köp zamanña çirimey turur kibik col azık et!" degendi. Ekisi da küreşgendile bir zatla eterge, alay a kesleri alğın aythança kiyim da tigelmegendile, azık da kurayalmağandıla. Hannı kiçi katını alanı alay körgeninde, askerge kereklişi çaklı kiyim tikgendi, col azıkğa da cavlu ballı hantla caraşdırğandı. Han munu körüp eki tamada katınına uruşhandı, kiçi katının da mahtap ıynaklağandı. Kiçi kızını tamada egeçleri bu işge zarlanğandıla, cüreklerinde dert kaynağandı.

Han keterge tebregecinde, kiçi katını aythandı: "Endi sen ketip barasa, kaçan kaytırıñ belgili tuldü. Men a uzaymay alğın aythanımça bir çaş bıla bir kız tabarıkma. Sabiyge avruğan zamanımda seni katımda boluruñu süyeyem" dep. Han cuvap etgendi: "Meni mında bolurumu izley eseñ, anı amalı tıncdı. Meni ulla temir kübürümü içinde bir altın sincırım bardı, avruy tebregecinley anı al da ziñırdat, ol sağat meni minñen ak atım sav bolsa, men saña ceterme". Hannı bu sözlerin tamada katınları da eşitgendile, çaşırtın barıp ak atını kulaklarına balavuz buştuk etgendile. Da sora, Han atlanğandı da ketgendi, bıla da üyde kağandıla.

Künleni bir kününde Hannı kiçi katını kozlarğa avrup tebregecinde, barıp Hannı ulla temir kübürün açıp içindegi altın sincırını zañırdathandı. Alay bolğanlıkğa Han kelmeğendi. Katın mıdah bolğandı, cılağandı, alay ne etsin... Alğından umut etgeni kibik eki alamat sabiy taphandı: Biri çaş, biri kız, ekisi da çaçları sarı altın bolup. Bu alamat işni bılay körgeñ zar egeçleri, sabiyleni bir kişige körgüzmeñ alğandıla, alanı orununa kızını koynuna cañı tuvğan eki it küçüknü salğandıla. Çaşçık bıla kızçıkını da bir temir kübürge salıp tışından suv kirmezça melte çıрмаğandıla, sora allarında barğan ulla suvğa athandıla. Hanña da: "Kiçi katınıñ eki it küçük tabhandı, kesibe bolmay ne eterge da bilmey turabız" dep, hapar bildirgendile. Han buşuv etgendi, açılvanğandı "Men cetginçi it küçükleni da, alanı tabhan gacı katınıñ da üyden koratıp, çegetni adam cetelmez bir teren cerine atıgız" dep, bir atlı cibergendi. Ol kün oğuna Hannı cumuşçuları kiçi katını da, ol it küçükleni da eltip uzak çegetni adam kiralmañ bir cerine athandıla. Katın harip ne eteriget, çegetde köget aşay, ol küçükle da birgesine çaşarğa küreşip turğandı. Köbmü azmı çaşğandıla, anı Allah bilsin, öñe ol it küçükle ulla kart itle bolğunçu çaşağandı.

Ol çaşçık bıla kızçık kübür bıla atılğan akğan suvnu töben canında bir kart kişi bıla katını çabak tutup çaşağandıla. Bir kün kart kişi avun suvğa atıp ızına tartıp tebrege-

ley avnu içine bir temir kübürnü tüşüp turğanın eslegendi. Kübürnü körgeinde kuvanç alı bolğandı "Allah bizge hazna berdi" dep, "alay a men munu busağatda çığarsam adam körür, andan ese keçe kişi körmegen közüvde kart katın da men da çığarırbız, içindegi haznasın üyge koratırbız". Keçe bolğanlay katın da kesi da kelip kübürnü suvdan çığarıp üylerine eltgendile, başın açıp karağandı. Karasala va ne körsünle: Kübürnü içinde altın çaçlı eki sabıyçık, biri çaş biri da kız. Kartla ulla kavanç etgendile, alanı tuvğan bala-ların asırağança asırağandı. Sabıyle bir cılğa öseriklerin bir ayğa ösüp, bir ayğa öserik-lerin bir künne ösüp, bir künne öseriklerin bir sağatğa ösüp künden keçege ulla bolup başlağandı. Bir cılını içinde çaşçık, kesi işlegen sadağı bıla kökde barğan çıpçıklanı atıp tebegendi. Ekinçi cılğa tülkü, koyan börü degença canıvarları işanña alğandı. Üç cılı ce-terge dünyada bolmağan bir ulla maravçu bolğandı. Kız da dünyada körülmegen bir ariv kız bolğandı; tamam anası kibik ciger, biçerge tıgerge da usta. Kartlanı üyçüklerin küzgü kibik kirsiz tuthandı, üslerin başların da ariv etgendi. Bir kün kart bılay aythandı: Endige deri biz sizni çaşırtın tuttuk; mindan arı sizni adam körse, sora barıp Hanıbizğa aytsa ma-ña kayğı çığarıla; sizni da çaşarğa koymazla. Andan ese, kesigiz çegetni tereninde bir cerge caraşığız, mekân kurağız. Sora da Allah bergenni köre çaşarsız. Men çaşırtın siz-ge bara kele tururma" dep.

Çaş bıla egeçi andan ketip çegetni tereninde koş salğandı. Çaş kiyikleni atıp koşnu túbün, tögeregin buv terile bıla töşegendi, tışlağandı. Egeçi da koşda kalıp üy cu-muşların etgendi. Kiyik et, köget aşap çaşay başlağandı. Kart da talay künden bir kelip bılanı körüp kete turğandı. Kart kişi: Oluğuznu külge köme turuğuz, cuklatmağız" dep es-kertivçen edi. Alay a kız bir keçe otnu kömerge unuthandı. Çaş da ertden bıla ertde uv-ğa ketgendi. Kız aşarık eterge ot tabmağandı. Karnası kaytırğa aşarık eter madar tabmay kan dıgalas etgendi. Tögerekge köz cetdirip karağanında uzakda bir tütün körgendi. Ol tütün çıkğan cerge ot alırğa dep barğandı. Ol üyde eki tışırıvğa túbegendi. Ala "Kimni kı-zısa?" dep sorğandı. Kız boluşlusun aythandı, alay a katınla işekli bolğandı. Elekni külden tolturup üsüne da ot salıp "eley bar, anı cuklanıp kalır" dep kızını aşırğandı. Kız üyge kaytıp ot etgendi, aşarık hazırlağandı. İnirde karnası da kelgendi. Egeçi, otnu cuk-lanñanın, ot izley barıp ol katınlanı körgein çaşırgandı, aytmagandı.

Ekinçi kün ertdenbıla karnası biyağınlay uvğa ketgendi. Çaş keterge, ol katınladan birı elekden akğan külnü ızın ızlap kızğa kelgendi. Katın oltura turup, inir ala kete teb-regeninde kızğa bılay aythandı: "Seni karnasıñ igi çaş bolur. Alay a bu teri şatıknı koyup bir igi üy işlese, sen da kıynalmay turluk edin" dep. "Kesi cañız kalay işlesin" degendi kız da. "Men tınc amal üreteyim, üy işlerge" degendi katın. "Ma ol cerde bir köl bardı. Ol köl-den suv keltirip tört bağanani tört cerge süyep ol suvdan kuysa, kesi kallay üy bolurun iz-ley ese allay üy işlenip kallıkdı. Men aythança etse, nakut nalmasdan işletirge da bolur. Seni karnasıñ kerti cigit çaş ese, seni da bek süye ese ayt da üy işlesin". Katın ketgendi, kız da anı aythan hapaına sağışlı bolğandı.

İnirde karnası kelip kızını körgeley: "Ne bolğandı saña, nek mıdahsa?" dep sor-ğandı. Kız da: "Mıdah bolmay nege kuvannıkma, sen ertden sayın ketese, inirde kaytasa. Sen kelginçi men bu koşnu içinde teri iyisden çıdap bolmayma. Meni carık bolurumu iz-ley eseñ, ma ol cerde bir köl bardı, ol kölñü suvundan keltirip, tört bağanani tört cerge urup, alanı üsüne ol suvdan kuysañ, bir nakut nalmas kala işlennikdi" degendi. Karnası:

"Egeçim, seni mıdah etmez üçün men ne uzakğa ne kıyın işge da barırma. Alay a sen aythan hapar kerti bolğa edi" dep, cuvap etgendi. Bolsa da ekinçi kün ertden bıla çaş, kart katın bıla kart kişini üyelerine barğandı, egeçi aythan ol haparnı alağa añılathandı. "Arı barırğa bolmaz" degendi, kişi. "Ol kölge barğan sav kaytmaydı. Egeçiñe bu akılını bergen kim ese da seni ölüñü izlep bergendi".

Çaş kelip egeçiñe bolumnu aythandı. Alay bolğanı üçün kız aythanından kaytmağandı. Çaş da barırğa tavkel bolup biyağı kartğa kelgendi. "Da, degendi kart, endi sen barımay tohtarık tülse, alay ese sen meni kara atıma mine bar. Ol köl tışına bıla içine közüv közüv çaykala turadı. Karap tur da köl ızına çaykalğan közüvde cet da suv al da kaç". Çaş kara atha minip bir gıbıtını da kancıçasına kısıp kölge atlanñandı. Köp zamannı col alıp kölge cetgendi. Köl beri tolup ızına çaykalırğa, çaş cetip gıbıtın suvdan tolturğandı. Alay a çaş ızına kaçıp kutulğunçu biyağı köl dağı da tışına çaykalıp çaşnı atını art canına cetip atnı kuyruğunu cartısın üzgendi. Çaş, andan salıp egeçiñe kelgendi. Uşathan bir cerine dört bağanarı urup "Allah, sen bir nakut nalmas tohana işle!" dep, suvnu kuyğandı. Ol sağıatdan başı bulutlağa cete miyik bir seyirlik nakut nalmas kala işlenip süyülgendi. Egeçi da keşi da kuanç allı bolğandıla, teri koşçuknu oyup kalanı içinde caraşhandıla.

Biyağı çaş har künde kibik uvğa ketgendi, kız da kalada bolğandı. Çaşnı ketgenin marap turup, biyağı katın da kızğa kelgendi. "Kördüñmü? degendi katın kızğa". Men aythannı etdiñ da kallay seyirlik kalada çaşaysa!" Katın oltura turup keterge tebreğeninde kızğa bılay aythandı: "İgi üyge caraşhan ediñ, alay a oyunçağıñ ne da bir cubançıñ bolmay erigese. Seni erikdirmey turluk bir zat bardı, men anı saña aytayım, sen da karnaşnıñdan tile da keltirt. Ol nedi deseñ, bir cerde bir altın ton bardı; anı eki imbaşı kobuz soğa, eki ceñi hars ura, eki etegi da tepsey turadıla. Karnaşnı ol tonnu keltirse edi, seni künüñ carık bolluk edi". Sora, katın ketedi. Kıznı da esi tonña ketip aña bek suklanadı, kayğılı boladı.

İñirde keç ete çaş uvdan kaytadı. Egeçini betin türleñip turğanın eslep soradı: "Endi va nege sağış etese, egeçim?" dep. "da, sen ertden sayın ketese, degendi egeçi, men a sav küñnü uzağına kesim cañız kalama, erigeme, közüñü açar kibik bir cubançım da cokdu. Sen meni kerti süye eseñ, ma ol cerde imbaşları kobuz sokğan, ceñleri hars urğan, etekleri da tepsey turğan bir ton bardı. Anı alıp kelseñ, men da erikmey, mıdah da bolmay turluk edim". Da, bir madarı bolğan zat ese, men anı saña keltirirne egeçim, dep cuvap etgendi çaş.

Tañ athanlay biyağı çaş keñeşirge dep kartlağa barğandı, bolumnu alağa bildirgendi. Kartla: "Ol cerge barğan adam sav kaytmaydı. Kim ese da seni egeçiñe aman akıl berip, seni bu korkunçlu cerde öltürtürge tebreğendi" degendile. Andan, kart bıla çaş kızğa kelgendile, kıznı aythanından sokurandırırğa küreşgendile. Alay bolğanlıkğa kız aythanından kaytırğa unamağandı. "Ekigiz da meni süymeysiz, ansı keltirtir edigiz. Mayna men aythannı etip bardı da ulla kala işledi, amanmı boldu? Entda barsa, ol altın tonnu alıp kelliği. Karnaşım ne erinñen etedi ne da meni süymeydi" degendi, kız. Bu sözleden sora karnaşı: "Da ne eteyim, öllük kallık esem da barayım" degendi, "cañız egeçim mıdah bolğandan ese, men kesim ölsem razıma" dep, kuralğandı. Kart da bılay

söleşgendi: "Men aythannı ekigiz da etmeysiz. Alay a barmay bolmay eseñ, biyağı kara atıma min, üsüne da zıkkıl kiyimle kiy. Ton bolğan cerge cetgenley, atıñı taşada koyup, kesini sadakaçıça etip tonña cuvuk barırsa, sora tab tüşgenley sermep alırsa da atıña minip kaçarsa".

Caş, talay künnü barıp ton bolğan cerni tabhandı. Bir ullan töbeni başında köb adam cıyılıp karay, aralarında da bir altın ton kesi allına kobuz soğa, hars ura, tepsegen da ete. Caş ol sadakaçı kiyimleni da kiyip, seyirsiniñen siltav bıla tonnu katına cuvuk barğandı. Sora halknı cuka cerin marap turup, tonnu sermep alıp atı bolğan cerge milligin atıhandı, atına minip alaydan da kaçıp tebegendi. Kara at tulpar bolğanı üçün ızından sürgenle anı cetalmağandı. Caş da tonnu eltip egeçine bergendi. Kız tonnu körgenley kuvanğandı, tamaşa bolğandı. Ol sağıt oğuna kalada tonña kobuz sokdurup, hars urdurup, tepsetip tebegendi.

Ertiden bilasında caş biyağınlay uvğa çıkğandı, egeçi da üyde kalğandı. Biyağı katın da kızğa kelgendi. Katın, kız bıla birge aşay, içe, tonnu oyunlarına karay iñirge deri olturğandı. Kete tebegeniñde dağda kızğa bilay aythandı: "Seni kalañ da iği, tonuñ da seyirlik tamaşa" degendi. "Alay a men saña bir zatnı aytırıkma da anı koluña alalsañ, duniyada senden nasıplı tişiriv bolmaz edi". "Nedi ol? Ayt da keltirir, meni cigit karnaşım!" degendi kız. "Da, keltirtallık bolsañ aytayım: Mından uzak ketip bir cerde bir hannı kızını bir küzgüsü bardı. Ol küzgünü koluña alıp cüregiñ ne zatnı körürge süyse, anı küzgüde körlükse" dep, katın üyüne ketgendi. Kız da ol küzgünü haparına seyirsiniñ kalğandı. Ah ol küzgü mende bolsa, em alğın atamı, anamı kimle bolğanın, ölmey sav esele kayda turğanların bir körür edim" deb, cüregi asırı tirmilgenden cılamukları kelgendi.

Tamam da bu közüvde karnaşı üyge kelip kalğandı. "Ne bolğandı saña?" dep sorğandı. "Seni mıdah etmeyme dep kala işledim, sen erigese dep altın tonnu alıp keldim. Endi va nege mıdah bolasa, nege cılaysa?" "Ah, karnaşım men cılamayım da kim cılasın" degendi kız, karnaşını boynundan kuçaklap. "Endi izlegen zatımı katında seni üyüñ, altın tonuñ da boş zatladı. Sen endi men aytırık tilekni tındırmasañ, men başımı duniyadan tas eterikme". "Da ayt, nedi bu bağılı zat, eşteyik" degendi, caş. "Ol a nedi deseñ, degendi kız; uzak ketip bir cerde bir hannı kızını bir küzgüsü bardı. Ol küzgünü koluña alıp ne zatnı körürge cüregiñ süyse, anı küzgünü içinde körlükse". "Bek aşkı, alay a küzgünü iyesi bizge berirmi? Ne da ol küzgü, alay sen aythança har süygeniñi körgüze bolurmu?" degendi, karnaşı. "Men saña ötürük zatnı aytırık tülme, kertini aytama; sen kerti karnaş eseñ, maña anı keltirirse" dep, kız katı buvğandı.

Caş, ertdenbıla, tartıp kartlağa barğandı, egeçini cañı izlegenini haparın aythandı. Kart: "Bu işge barğan adam bolup, ızına sav kaythan bolmağandı. Barmazını tilerikme" degendi. "Egeçimi halisin bilese, degendi caş, bir cuk izlese andan kaythan adeti çokdu. Andan ese, öllük esem da barayım". Caşnı barırın añılağanında biyağı kart aña bilay aytıhandı: "Endi ol küzgü bizden bek uzakda çaşağan bir zalim hannı kızını küzgüsüdü. Kız hannı kalasında çaşaydı, küzgü da anı kolundan tüşmeydi. Cuklarğa catsa da castıgını túbüne saladı. Kalağa kirgen a bek kıyındı, tögeregi miyik buruvdu. Buruvnu üsü bıla temir çibık tartılıp, çibıkğa da koñuravla tizilipdile. Buruvdan çinñağan zamanda ayağıñ ol çibıkğa cetse, karavulla da uyannıkıla, seni terk oğuna tutarıkdıla. Alay a meni kara

atım sav bolsa, alağa cetdirmezge da bolur. Da, aşhı ulan, barayım dey esen, hayda ket!.

Caş biyağı kara atha minip colğa atlanıandı. Köp zamannı barıp ol hannı kalasın tabhandı. Keçeni arasında karavulla da, kız da cukuğa horlanıan bolurla degen közüvde, caş kara atnı kamçı bıla urup kalanı buruvundan sekirtip arbazğa tüşgendi. Ol sağatdan atdan enip, kalanı em başında kız cuklağan otovğa örlengendi. Karasa, kız cuklap tura. Erday, tavuş etmey uzalıp kıznı castık túbünden küzgünü alğandı. Alaydan guzaba tigelep, atına minip, kamçini körgüzüp buruvnu başı bıla sekirip tışına çıkğandı. Alay bolsa da bu col kara atnı bir ayağı temir çibıkğa cetgendi, koñuravla zıñırdağandıla, karavulla da uyanıp kuvğun bergendile, sora caşnı ızından sürüp başlağandıla. Alay a kara at kuş kibik uçup közden taşayıp ketgendi, ızındağıla bir da anı cetalmağandıla. Caş andan tartıp egeçine kelgendi, küzgünü da bergendi.

Kız küzgüge karağandı, seyir tamaşa bolğandı. Caş ertden bıla biyağınlay uvğa ketgendi. Kız üyde kalıp, küzgüde har izlegen zatın körüp başlağandı. "Allah, Allah, meni anam duniyanı başında ese, anı maña körgüz!" dep, küzgüge karağandı. Karasa, bir teren çegetni içinde ne kıyımı bolmağan ne da adam sıfatı bolmağan bir kart katın aylana tura. Kız, anasını bu kıynlıkda çaşağanına cılağandı, kıynalğandı. İñirde karnaşı kelgeninde anasını turumun aña da körgüzgendi. Caş ol keçe oğuna, üyünde da catmay, kartlağa barğandı, anasını haparın aythandı, ala da: "biyağı kara atha minip bar da anañı ölüp kalğınçı ol kıynlıktan kuthar" degendile. Caş kara atha minip, üyelerine barıp, egeçine haparın bildirip anasın izlerge ketgendi.

Ertten bıla biyağı katın kızğa kelgendi: "Ha, igi kız, men saña kallay igilikle etdim. Bir teri koşdan çıkarıp nakut nalmas kalağa saldırdım. Kesiñ cañız erikgenden öle tura ediñ da altın tonnu keltirttim da anı bıla közüñ açıladi. Andan sora bu kala bıla çegetden başha bir cuk da körmey ediñ, endi va cerni üsünde süygen zatıñı körürça küzgü keltirttim" degendi. "Kerti aytasa, degendi kız, sav bol. Artıksız da küzgünü haparın aythanıña bek büsürev eteme. Küzgüge karap carlı anamı da kördüm... Ah ol kallay bolumda turadı" dep, cılağandı. Endi karnaşı anı izley ketgenin da aythandı. Bu haparın eşitgenley ol katınnı beti karalğandı, sanları titiregendi, baş tükleri örge turğandıla. Kız munu eslep "Ne boldu saña?" dep sorğandı. Katın "ölgen anam esime tüşüp aña kıynaldım" dep cuvap etgendi. Sora, biyağı katın kızğa bılay aythandı: "Em ahır ahırda saña karnaşıña da bir igi işni aytırğa süyeme. Munu karnaşıña etdirseñ, sora sizden nasıplı duniyanı başında bir adam da bolmaz" degendi. "Ol cerde bir han bardı. Anı altın çaçlı, kümüş tişli bir ariv kızı bardı. Endi saña bılay bir igilikni etgen cañız karnaşıña anı kelinne al!" degendi. "Da, kim keltirir ol kıznı bizge?" dep sorğandı, kız. "Anı keltirlik karnaşın kesidi, andan başhası anı keltirallık tülkü" dep, cuvap bergendi katın. "Aşhı!" degendi, kız. Katın da ketgendi.

Caş, çegetde aylana aylana barıp bir terekni túbünde eki kart it bıla alañı katında korkunçlu bir halğa kirgen, arıktan kımıldağısız bolup turğan bir katınña túbegendi. Katına barıp igi karasa, tamam ol küzgüde körgen katın, kesi tuvğan anası. Alayda anı kuçaklap iynaklağandı, caşı bolğanın da aythandı. Alay bolğanlıkğa katın bu haparğa iynanmağandı. Andan caş, anasın at allına alıp, kart itleni da koymay çakıra çakıra üyüne keltirgendi. Kız anasın karap körgenley, cılap kesin athandı, kuçaklağandı, tili bıla calağandı. Caş da kız da analarını üsün başın ariv tazalap kıyindirgendile, macal üyge

salğandıla. İgi aşarıkla aşatıp başlağandıla. Katın, kız bıla çaşnı altın kekellerin eslegeninde alanı kesi sabiyleri bolğanın da bilgendi. Balalarını sav kalğanlarına, kesi ölgünçüge alanı bilay tabhanına ulla kuanñandı, Allahğa şukur etgendi. Kesi da talay aydan tamam burun ornuna kelip, bir ariv tişiriv bolğandı.

Kız a ol katınnı aythanın unutmay bolğandı. Künleni birinde karnaşına aythandı: "Karnaşım, seni maña etmegen igiliñ kalmadı. Alay a entda senden bir tilegim bardı. Sen bu tilegimi tındırsañ, men ölgünçüge deri saña razılay kalıkma, mından sora, başha zat tilemezge da söz bereme". Çaş da aythandı: "Egeçim, sen menden köp kıyın zatla tilediñ, alay bolsa da barından da hayır bolmasa hata körmegenbiz. Entda tilegiñi ayt, kolumdan kellik iş ese, toltururğa küreşirme" dep. "Tilegim oldu, degendi egeçi, ol cerde ol cerde bir hannı altın çaçlı, kümüş tişli bir kızı bardı, anı maña kelinñe keltirmeseñ bolluk tülkü". Ekinçi kün, çaş biyağı kartlağa barğandı, egeçini tilegin alağa aythandı. Munu eşitgen kartla bek mıdāh bolğandıla. "Sen ol kıznı ızından barıp ızına sav kaytmazsa" degendile. "Seni egeçini seni üylendirirge izlegeni bek igidi, alay a ol korkuvlu kıznı al degeni bek amandı. Ol kıznı alama, dep barğan çaşla biri da sav kaytmaydı" dep da koşhandıla, kartla. Andan ekisi da kızğa barıp, tilegin ızına aldırırğa küreşgendile. Küreşsele küreşsinle kız unamağandı. "Anı keltirginçi men aş aşarık tülme" dep, hantğa tilin salmay tohtağandı. Ne eterik edile, çaş barırğa tavkel bolğandı. Biyağı kart, çaşha entda bilay akıl bergendi: "Da, bara eseñ, Allah col berşin. Alay a sen andan sav kaytırsa dep umut etmeyme. Bolsa da kıznı kalasına cuvuk barğanlay, kıznı kalanı başında oturup turğanın körlükse. Sen keñde tohtap: "ey kız, maña kelmezmişe?" dep, üç aylanıp kıcıırır. Ol saña cuvapha ışarsa, nasıbıñdı, alırsa da kelirse; alay bolmay saña ışarmasa, atıñ kesif da 'sıntaş' bolup kalırsa".

Çaş biyağı kara atha minip colğa çıkğandı. Köpmü barğandı, azmı barğandı, kız çaşağan kalanı taphandı. Kıznı, kalanı em miyik katında oturup turğanın körgendi. Sora, kalanı tögereğinde sintaş bolup turğan cayav, atı da köp adamnı eslegendi. Bu da barıp kalanı túbünden "Ey kız, maña kelmezmişe!" dep, üç kere kıcıırğandı. Kız külmegendi, çaş da atı da sintaş bolup kalğandıla. Karnaşını keç kalğanına kayğılı bolğan kız, küzgüsüne karağandı. Karasa va karnaşı sintaş bolup tura...

Çaşnı egeçi da, anası da cılay cılay ol kartlağa barğandıla. Kart kişi bilay aytıp söleşgendi: "Cılama aşkı kız! Balahnı etgen kesifse. Tilemedikmi bu işni koy, dep. Kız da aythandı: "Men ölüp kalğınçı anı bolğan cerin tabarğa küreşinkme". Sora, erkişça kiyinip, bir atha da minip colğa çıkğandı.

Bara barıp ol karnaşı sintaş bolğan cerni taphandı. Karnaşını sintaşına karap savsuz bolğandı. Sora, hannı kızın kalasında eslegendi. Anı tuvrasına barıp: "Ey kız, seni ulla kölüñ az bolsun, mınça adamnı sintaş etdiñ eseñ! Seni çaçnı altın ese, meniki da altındı, seni tişleriñ kümüş esele minikile incidile! dep, kıcıırğandı. Bu bilay aytıp kıcıırğanlay, ol kız külgendi. Ol alay külgenley bütöv sintaş bolup turğan adamla barı burunça sav bolğandıla, alanı içinde karnaşı da.

Alayda kız, karnaşın eltip ol altın çaçlı kızğa tanış etgendi. Kıznı atası han da razı bolup nekāh kıyğandıla. Alaydan, karnaş bıla egeç kelinni da birgelerine alıp, hannı adamları da aşıra, salıp üylerine kelgendile. Üyde anaları kuanç allı bolup Allahğa şukur

etgendi, toy oyun bardırğandıla. Ol kart katın bıla kart kişi da kelgendile, ala bıla birge kuanç etgendile. Tamam bu közüvde çaş bıla kızını atası han da bir uzak colğa atlanırğa, dep tebegendi. Eki katınına da aythandı: "men uzak colğa keteme, kesime askerime da kıyım, col azık hazırlağız!". Bir katını hanña bılay aythandı: "Bu kadar askerge kıyım tıgerge, azık caraştırırğa bizni kolubuzdan kellik tıldü, boluşlukğa kıraldan katın-kız cıyayık. Sora bizden uzakda bir ciger kızını hıparın eşitgenbiz, anı da çakırayık". Han da: "Kimni çakırşagız da meni üçün başhası cokdu, alay a bizge kerekli zatları ceñil hazırlağız" degendi.

Da, katınla aythanları kibik bütöv kıraldan tige-biçe bilgen andan sora aş etebilgen katınları, kızları kaldırmay cıyğandıla. Çaşnı egeçi altınçaç kızını da keltirgendile. Kız bara turup anası aña: "Bılay cıyılğan cerde kızla közüv közüv hıpar, ıynar aythan adet bardı. Saña da 'ayt' dep kıssala, maña da sizge da cetgen kıynılıkları başından tutup, ahırına deri aytır. Alay a aytırdan alğa, han kesi tıñılamasa, kalğan tıñılağanla da sen hıparnı ahırın keltirginçe deri üyden tışına çıkmazğa söz bermesele 'hıpar aytırık tılme' derse", dep akıl bergendi.

Ol cıyılğan katın, kız barı işlep başlağandıla: Kimi bıçgendi, kimi tikgendi, kimi da aşarık etgendi. Alay bolsa da allay bir tışırıvnu içinde bu kızını ustalığı, çemerligi barından ese baş bolğandı. Kesi da suv suratça arıv, künça cıltıray. Bir keçe kızla tavruh aytıp tebegendile. Har biri ayta kelip, mıña da közüv cetgendi. Bu da anası üretgença, Hannı da tıñıların izlegendi; sora ol, bu tavruhnu aytıp boşağınçı eşikge adam çıkmazlığın da aythandı. Kızla da "ayhay!" degendile. Han da kelgendi, eki katını da kelgendile.

Kız, anası bıla anasını egeçlerine öge aña kolunda cetgen kıynılıktan başlap, Hanña barğanlarına deri hıparların aytıp, közüv, anasına egeçleri etgen amanlıkğa kelgendi. Hannı eki katını da: "Bu kız ötürük hıparları aytadı, bir egeç bir egeçge ol amanlıkni etermi? biz bılay ötürüklege tıñılamazbız!" dep, öрге kobup ketip tebegendile. Han a hıparnı mağanasın añılağandı, ahırına deri katınların tışına cibermegendi. Hıparnı ahırında Han, bu kızını da anı karnaşını da kesi balaları bolğanın bılgendi. Çabıp barıp kızın kuçaklağandı. Eki katını da savdan ölgendile, öрге kobalmay kalğandıla.

Ekinçi kün Han kızı bıla birge çegetde çaşnı kalasına barğandı. Çaşnı, katının, kelinin da körüp kuanç allı bolğandı. Andan dağıda üyüne kaytıp kelip, bütöv halkın cıyğandı. Eki abadan katınına egeçlerine etgen amanlıkların añılathandı. Bütöv cıyılğan halk ol katınları betlerine tükürgendi. Andan sora Hannı buyruğu bıla cıkıdan tört emilikni keltirgendile. Eki emilikni kuyruklarına bir katını eki butundan, ol birsi ekisini kuyruklarına da ol bir katını eki butun baylap emilikleni tüzge boşlağandıla. Emilikle eki katını da süyrep ketip çaçıv kuçuv etgendile...

Han da onovnu çaşına berip, kesi da üydegisi bıla zavuk ete çaşap kalğandı.

Munu körmegenibiz kibik avruv-talav körmey kalayık.

[Bu alamat comaknı, DUDALANI Mahmut, 1951 cılda Ankara şaharda, maçarlı etnografiya alim Wilhelm Pröhleni 1908'de cazğan "Balkarische Studien" atlı kitabından alıp ençi arşivine (Karaçay tilge köçürüp) salğandı. Men da anı rahmat bıla eskere basmağa bereme. SILPAĞARLANI Yılmaz]

KARAÇAY-MALKAR NART DESTANLARI

-V-

Adilhan ADİLOĞLU

6.SONUÇ

Bu çalışmanın sonuç bölümüne geldiğimiz zaman; cevaplandırılmak için bizi bekleyen önemli iki sorunun olduğunu görüyoruz...

Birinci soru; "Nart" sözü, Kuzey Kafkasya orijinli midir, yoksa Kuzey Kafkasya'ya başka yerlerden mi gelmiştir ve çok daha önceleri "nart" sözü Kafkasya dışında başka yerlerde kullanılıyor muydu?..

İkinci soru; Nart destanları biçim, konu ve içerik bakımından; yani bir bütün olarak Kafkasya'nın yerli halklarına mı aittir, yoksa bu destanlar Kafkasya dışındaki başka milletlerin etkileriyle mi oluşmuştur?..

Sanırım bu iki karmaşık sorunun bugüne kadar tam olarak cevaplandırılmamasında, kendi alanlarıyla son derece sınırlı kalan araştırmacıların payı oldukça büyüktür. Yani, kendi ilgi alanlarını ve bilgi birikimlerini aşmak istemeyen; içinde bulundukları durumun getirdiği çerçeveyi sınır kabul eden ve sonuçta Türk, Moğol veya Kafkas ilgi alanlarına bağlı olarak her şeyi Pan-Türk, Pan-Moğol veya Pan-Kafkas gözlüğünden görmeye çalışanların tek yanlılığı bu soruların cevapsız kalmasında etkili olmuştur. İşte bu nedenlerden ötürü, karmaşık ve çok yönlü bu iki sorunun cevaplanmasında "son gerçekleri" ve "kesin yargıları" vermek yerine, şimdiye kadar geçen zaman içinde, yoğun eleştirilere karşı dayanabilen bazı görüşlerin ışığında çıkardığım sonuçları ortaya koymanın daha doğru olduğunu düşünüyorum ve kabul edilebilir görüyorum...

Birinci sorunun cevabını, çalışmamızın beşinci bölümünde verilen çeşitli görüşlerden yola çıkarak verirsek; "Nart" sözünün Kuzey Kafkasya orijinli olmadığını; "Nart" sözünün Kuzey Kafkasya halklarının dillerinde anlamsız ifadeler bulunduğunu; öte yandan "Nart" sözünün, başta Karaçay-Malkar Türkçe'si olmak üzere, birçok Türk ve Moğol lehçelerinde kullanıldığını ve kullanılan bu sözün Nart destanlarında anlatılan Nart kahramanlarına uygun bir anlamı; yani "kahraman, yiğit, cesur, gözüpek, savaşçı, mert" anlamlarını ifade ettiğini söyleyebiliriz. Yani, "Nart" sözünün kökü Türk-Moğol dillerine aittir...

İkinci sorunun cevabına gelince; daha önce de belirttiğimiz gibi, Nart destanları; Abhaz-Abazin, Adige, Oset, Kumuk, Çeçen-İnguş gibi Kuzey Kafkasya halklarının folklorunda da yer almaktadır. Kuzey Kafkasya halklarının hemen hepsinin halk edebiyatında yer alan Nart destanları birbirlerine benzemekle birlikte; konu, biçim ve söyleniş yönünden farklılıklar göstermekte, her halkın kendisine milli vasıflarını barındırmaktadır. Sözgelimi, Abhaz ve Adigelerin Nart destanları daha çok Eski Yunan mitolojisiyle benzerlikler gösterirken, Karaçay-Malkar Türklerinin Nart destanları ise Altaylara ve Eski Türk

mitolojisine daha yakındır. Karaçay-Malkar Nart destanlarında, Türk-Moğol motifleri oldukça fazladır. Hatta, diğer Kafkas Nart destanlarında olmayıp, sadece Karaçay-Malkar Nart destanlarında olan bazı konu ve kahraman adları gibi bazı özellikler diğer Türk halklarının folklorunda da görülebilmektedir...

Adige ve Abhaz kökenli bazı araştırmacılar, Nart destanlarının kesinlikle Kuzey Kafkasya orijini olduğunu, hatta Eski Yunan mitolojisinin bile Kuzey Kafkasya Nart destanlarından kaynaklandığını ileri sürerler... Eski Yunanlılar, Karadeniz kıyılarında; Kerç, Taman ve Senaggo bölgelerinde ticarete dayalı yerleşim merkezleri kurmuşlardı. Eski Yunanlıların bu dönemdeki medeniyet ve ticaret yönünden gelişmişlikleri göz önüne alınırsa; tam tersine Eski Yunan kültürünün, Kuzey Kafkasya halklarında etki bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü bu dönemde, henüz bir devlet teşkilatı dahi olmayan Sind, Meot gibi eski Kuzey Kafkasya kavimlerinin Eski Yunan kültürünü etkilemeleri pek inandırıcı görünmemektedir. Hele, Eski Yunanlıların M.Ö. 1000 yıllarında, Homeros'un İlyada ve Odesa'sını "yazıya" geçirebilecek kadar gelişmiş bir edebi dile ve yazı (alfabe) sistemine sahip olduklarını düşünürsek, akla ve mantığa uygun bir görüşe ulaşabilmemiz mümkün olabilir...

Ünlü Kafkasiolog A.N. Daçkov-Tarasov, Karaçay-Malkar Nart destanları için şöyle diyor: "Orta Asya'dan Avrupa'ya gerçekleşen büyük göç sırasında Kuzey Kafkasya bölgesi yol güzergahı üzerindeydi. Karaçay-Malkar Nart destanlarında bu büyük göçün izleri çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu Nart hikayelerinde; iyilik ile kötülüğün, (mecazi anlamda) karanlık ile aydınlığın savaşımı, yer altı ve yer üstündeki birtakım yaratıklar ve devler ile Nart kahramanlarının mücadeleleri anlatılır. Bu konuların tamamı bütün göçebe halkların destanlarında da görülmektedir..."

Gerçekten de; Nart destanları ile Oğuz Türklerinin Dede Korkut destanları arasındaki benzerlikler az değildir. Sözgelimi, Nart destanlarında geçen Nart Sosuruk ile Dede Korkut destanlarında geçen Tepegöz'ün doğuş motifleri birbirine çok benzemektedir. Yine, "Nart örüzmek" ile "Kazanoğlu Oruzbek" arasındaki isim benzerliği de dikkat çekmektedir...

Kuzey Kafkasya Nart destanlarının şekillenmesinde Türk kültürünün çok önemli bir etkisi olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Ancak, Nart destanlarının bir bütün olarak sadece Türk unsurları taşıdığını ileri sürmek de hatalı bir yaklaşımdır. Daha önce de vurguladığımız gibi; Nart destanları "tek yanlı" bir yaklaşım yerine, "çok yönlü" bir incelemeyi gerektiren büyük bir kültür ürünüdür. Şöyle ki; Nart destanlarına Türk, Moğol ve Kafkas kültürlerinin dışında daha bir sürü halkın kültürünün de katkıda bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ve hatta, semavi dinlerden özellikle Musevilğin ve Hristiyanlığın oluşturduğu özgün kültürün bile Nart destanlarının şekillenmesinde büyük katkısının olduğunu söylediğimiz zaman hiç kimsenin şaşırması gerekir. Sözgelimi bu çalışmamızda çokça bahsettiğimiz "Nartların demircisi Debet/Devet" in kökenini, bir saplantı halinde yıllarca "yalnız ve yalnız" kendi kültürlerinde arayıp duranlar; Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan Nartların demircisi ve 19 oğlu olan "Nart

Debet/Devet" ile Allah tarafından kendisine bahşedilen demircilik yeteneğiyle ünlü ve yine 19 oğlu olan "Hz. Davut Peygamber" in aynı kişiler olduğunu farkedememişlerdir. Ya, Bulgar Türkleri'nin "Han/Şan Kızı Destanı" nda anlatılan; tanrıların yarattığı ilk alp olan ve demircilerin hamisi "Alp Hurs" için ne demeli... Üçü de aynı şeyleri yapmışlardır. Kırılmaz kılıçları, hedef şaşmaz okları, baltaları, mızrakları, halkalı zırhları ilk yapanlar onlardır. Hatta, ilk kez at nalını yapan yine onlardır...

Nart destanları, Kuzey Kafkasya halklarının hemen hepsinde ortak olmakla birlikte; her halkın destanı kendisine özgüdür ve aralarında önemli farklılıklar vardır... Bana göre; başlangıçta her bir halkın yalnızca kendisine ait bir milli destanı vardı. Daha sonraları ise, yüzyıllarca süren bir kültürleşme sonucunda bu halkların destanları birbirleriyle alışveriş yaptılar ve ortak bir destan oluşturdular. Gerçek ne olursa olsun; Nart destanlarının gelişmesinde ve anlatım biçiminin zenginleşmesinde Kuzey Kafkasya halklarının önemli bir payının olduğu açıktır. Ancak şurası kesindir ki, Nart destanlarının asıl kaynağı ve özü Altaylarda gizlidir. Belki de, Nart destanlarının bazı bölümleri Kuzey Kafkasya'nın yerli halklarında eskiden de vardı; ama "Nart Destanları" adı altında değil... Doğudan batıya doğru akan "kavimler göçü"yle birlikte, göçebe halklarının kültürü ve "Nart" sözü Kuzey Kafkasya'ya gelerek, buradaki yerli halkların kültürleriyle kaynaştı ve ortaya yepyeni bir kültür çıktı. İşte, Karaçay-Malkar Türklerinin ve diğer Kuzey Kafkasya halklarının Nart destanları da böyle oluştu. Yani, Altaylardan gelen Türk kavimlerinin karşı konulamaz etkisiyle*...

* "Karaçay-Malkar Nart Destanları" isimli tefrika yazımız burada sona eriyor. Yazarı Adilhan Adiloğlu yazının sonuna çok geniş bir "Kaynak Listesi" eklemiş. Yer darlığından dolayı yayınlamıyoruz. Arzu edenler YENİ TÜRKİYE dergisinin 15 no'lu "Türk Dünyası Özel Sayısı-I" in 590. sayfasına bakabilirler (İdarenin notu).

Başsağlığı

Ankara Birleşik Kafkasya Konseyi Kurucularından ve Yönetim Kurulu Üyesi değerli hemşehrimiz NAMIK MERCAN'ın ani vefatı Derneğimizi ve Dergi Ailemizi derinden üzmüş bulunmaktadır. Merhuma Tanrı'dan rahmet diler, Aile Efradına, Birleşik Kafkasya Konseyi'ne ve tüm hemşehrilerimize taziyelerimizi iletiyoruz.

Birleşik KAFKASYA Dergisi

K.Kafkasya Karaçay-Balkarlılar
Kültür ve Yardımlaşma Derneği

“NARTLANI TOY KÜNÜ BULUŞMASI” YAPILDI...

Eskişehir Kuzey Kafkas Karaçay-Balkarlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği tarafından düzenlenen ve geleneksel bir nitelik kazanan büyük buluşma “Nartlanı Toy Künü Şölani”, 27 Haziran 1998 günü, Yazılıkaya köyünde üçüncü kez gerçekleştirildi. Türkiye’de yaşayan Karaçay-Balkarlıların candan ilgi gösterdikleri bu güzel buluşmanın amacı, ildeşlerimizin birbirlerini daha yakından tanımaları ve kardeşlik ilişkilerini daha da güçlendirmeleri idi. Üç yıllık deneyim gösterdi ki bu amaç gerçekleşmiş ve ildeşlerimiz bir birlerini doğrudan tanıma ve güzel ilişkiler kurma imkânına kavuşmuşlardır.

“Nartlanı Toy Künü Şölani” her yıl, bir öncekinden daha kalabalık bir hemşehri grubunun katılımıyla büyük ilgi görüyor. Bu yıl 2000 civarında bir katılımcının Yazılıkaya köyüne geldiği tespit edildi.

Bu yılki program, geçen yıllardan biraz daha derli toplu idi. Sivas’tan İstanbul’a, İzmir’den Konya’ya kadar Türkiye’nin her tarafından gelen Karaçay-Malkarlılar renkli ve samimi bir topluluk oluşturdular.

Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Türk-Kazahk Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı ve Kültür Eski Bakanı Sayın Namık Kemal Zeybek Beyefendi, bu yılki şölene de katılmak suretiyle ildeşlerimizi çok mutlu etti. Öte yandan; Eskişehir Vali Yrd. Sayın Suphi Kûspeci ve eşi İl Nüfus Müdürü Sayın Tülay Kûsbeci, Ahmet Yesevî Vakfı Mütevelli Heyet Başkanı değerli hemşehrimiz Hürriyet Ersoy, ESKİ Genel Müdür Sayın Faruk Karaçay, Çifteler Belediye Başkanı Sayın İrfan Başak, Çifteler, Sivrihisar ve Han kaymakamları ile Eskişehir Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Sayın Muharrem Tanbova ve Dernek yöneticileri şölene onur verenler arasındaydılar.

Saat 11’e doğru Dernek Başkanı Sayın Adnan Cangöz’ün kısa açış konuşması ve konukları selamlamasıyla başlayan program aralıksız şekilde sürdürüldü ve gece yarısına kadar devam etti.

Etkinlikler arasında “Kozbörk’e tırmanma” ve spor müsabakaları büyük ilgi gördü. Kozbörkü yerinden, Nazir Ceylan isimli genç hemşehrimiz indirmeyi başararak büyük ödülü aldı. Koltaş ve uzun atlama müsabakalarında ise Behlül Çınar iki birincilik kazandı. 10-12, 12-14, 14-16 yaş grupları ile erişkinlerin kendi aralarında tertiplenen spor müsabakalarında sırasıyla: Burak Demirel, Mustafa Konak, Haşim Taş-Kenan Akil ve Osman Beyazkan birincilik kazandılar. 10-12 yaş grubu kızlar arası koşuyu ise Gülşen Demirpolat kazandı. Aynı koşularda Yasın Korkmaz, Aykut Kestel, M. Ali Küçük, Mustafa Bulur ve Rabia Beştaş ikincilik; Cenk Yeşilyurt, Mesut